

Національний інститут стратегічних досліджень

Є. В. Малярєвський, А. І. Шевцов, Т. В. Брежнєва

Розвиток європейської системи протиракетної оборони: позиція України

Аналітична доповідь

Київ-2011

За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове

Автори:

Маляревський Є. В.,
Шевцов А. І., д. т. н., професор (керівник авторського колективу),
Брежнева Т. В., к. і. н.

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>, <http://www.db.niss.gov.ua>,

Розвиток європейської системи протиракетної оборони: позиція України: аналітична доп. / Є. В. Маляревський, А. І. Шевцов, Т. В. Брежнева. – К. : НІСД, 2011. – 57 с.

У представленій аналітичній доповіді розглянуто сучасну архітектуру європейської системи протиракетної оборони, яка була схвалена на останньому саміті НАТО. Наведена оцінка ядерної та ракетної програми Ірану, рівня загрози цієї країни для європейського континенту. Детально проаналізовано вплив системи ЄвроПРО на геополітичну ситуацію в регіоні, зроблено акцент на розбіжностях у питаннях розбудови системи ПРО між Росією та США (НАТО).

Наведені рекомендації щодо позиції і перспективах участі України в системі ЄвроПРО.

Розраховано на працівників органів державної влади, фахівців у сфері безпеки та оборони, науковців, політологів.

ЗМІСТ

Вступ	5
1. Іранська ядерна та ракетна програми. Аналіз рівня загрози	6
1.1 Ракетна програма Ірану	7
1.2 Ядерна програма Ірану	10
1.3 Сучасний стан справ	12
1.4 Висновки	14
2. Концепція, архітектура і можливості ЄвроПРО	16
2.1 Історія питання	16
2.2 Архітектура сучасних систем ПРО	17
2.3 Актуальна концепція архітектури сучасної європейської ПРО	19
2.4 Характеристики комплексу <i>Aegis</i> та ракет <i>SM-3</i>	23
2.5 Висновки	26
3. Вплив системи ПРО на стабільність в європейському регіоні	27
3.1 Реальність загрози	27
3.2 Ставлення до ЄвроПРО країн НАТО	29
3.3 Ставлення до ЄвроПРО Росії	31
3.4 Висновки	40
4. Позиція України відносно ЄвроПРО	41
5. Загальні висновки	47
Додаток 1: ілюстраційні матеріали щодо попереднього варіанту ЄвроПРО	
Рис. 1. Попередні параметри траєкторії та ізохорни трьохступеневої протиракет	50
Рис. 2. Неможливість перехоплення російських МБР (затримка між запуском МБР і ПР 300 секунд)	51
Рис. 3. Можливість перехоплення російських МБР (затримка між запуском МБР і ПР 200 секунд)	52
Додаток 2: ілюстраційні матеріали щодо сучасного варіанту ЄвроПРО	
Рис. 1. Перший етап розгортання ПРО в Європі	53
Рис. 2. Другий етап розгортання ПРО в Європі	54
Рис. 3. Третій етап розгортання ПРО в Європі	55

Рис. 4. Можливість перехоплення російських МБР наприкінці третього етапу розгортання ПРО	56
Рис. 5. Можливість перехоплення російських МБР перспективною системою ПРО	57

Вступ

Ухвалена на Лісабонському саміті НАТО 2010 року американська програма створення системи протиракетного захисту території Європи почала активно розбудовуватись в рамках запропонованого США поетапного адаптованого підходу. Після розміщення радару ПРО в Туреччині наприкінці 2011 року закінчується перший етап розгортання, і система ЄвроПРО набуває можливостей практичного захисту південних та південно-східних територій Європи.

Ідея ЄвроПРО підтримана всіма країнами Європи, а п'ять країн – Румунія, Польща, Туреччина, Іспанія та Нідерланди – вже визначились із власним внеском у її розбудову.

Паралельно із розгортанням системи ПРО тривають роботи в межах іранської ядерної програми, незважаючи на дію санкцій РБ ООН 2010 року. За оцінками експертів, Іран потенційно може оволодіти ядерною зброєю вже в найближчі 2-3 роки.

Втім, незважаючи на активний розвиток іранських атомних досліджень, ніяких доказів щодо військової спрямованості цієї програми не існує, є лише підозри. Через це існують суттєві протиріччя в оцінці рівня загрози Ірану в майбутньому між США і НАТО та Росією і Китаєм.

Досі не досягнуто жодної домовленості між США/НАТО та Російською Федерацією стосовно співробітництва у побудові ЄвроПРО: НАТО відхилило російські пропозиції щодо секторальної системи захисту, а США відмовляються надати РФ офіційні юридичні гарантії неспрямованості системи ПРО проти Росії в майбутньому.

Через розбіжності по лінії США – РФ питання участі України в ЄвроПРО в практичній площині не обговорюється, незважаючи на її сприятливе для розташування об'єктів ПРО географічне положення і бажання активнішого залучення до розбудови цієї системи.

В аналітичному огляді **«Розвиток європейської системи протиракетної оборони: позиція України»** розглянута сучасна архітектура і характеристики ПРО Європи, проведено її порівняння із попередньою архітектурою ПРО Адміністрації Джорджа Буша, проаналізовано розбіжності

в цьому питанні між США та РФ та їх вплив на систему європейської безпеки.

Детально розглянуто ракетну та ядерну програму Ірану, оцінено можливі сценарії розвитку подій.

Розглянуто доцільність і можливість залучення України до системи ЄвроПРО, проаналізовано майбутні напрями розвитку ситуації.

1. Іранська ядерна та ракетна програми. Аналіз рівня загрози

Основним аргументом щодо нагальної потреби створення системи протиракетного захисту Європи, на думку США, є необхідність захисту від потенційних загроз із Близького Сходу, насамперед Ірану. Ця держава тривалий час знаходиться в стані конфронтації з провідними країнами світу через власну ядерну програму, має розвинуті ракетні технології та претендує на роль регіонального лідера. Інші країни регіону або не мають необхідних технологій, достатніх для створення ракет, здатних досягти Європи, або є політичними союзниками США.

Іран проводить досить агресивну політику щодо ключового союзника США на Близькому Сході – Ізраїлю, активно підтримує антиізраїльські сили, **насамперед в Сирії, Єгипті та Палестині, тобто об'єктивно є активним політичним антагоністом США та системи «західних цінностей».**

Примечание [i1]: Іран багато де кого ще підтримує, тому з «насамперед» буде коректніше.

Втім, незважаючи на згадані політичні протиріччя, вірогідність ракетної атаки Ірану проти США або їх європейських союзників є досить малою.

По-перше, Іран набагато відстає в технологічному та військовому плані від провідних країн.

По-друге, сучасне політичне керівництво Ірану, незважаючи на численні гучні та провокаційні публічні заяви, на практиці проводить хоча й амбіційну, але досить реалістичну політику, яка не має ознак релігійного (мусульманського) фанатизму, на відміну, наприклад, від політики Афганістану за часів перебування при владі руху Талібан.

Незважаючи на численні санкції ООН, останнє десятиріччя країна активно розвивається і не перебуває в повній міжнародній ізоляції, як

Північна Корея. Іран вміло «балансує на межі» військового конфлікту із Заходом і поступово наближається до набуття неофіційного ядерного статусу, активно розвиваючи, поряд із атомними, ракетні та космічні технології.

Ключовим фактором оцінки рівня небезпеки з боку Ірану є об'єктивний аналіз ракетної та атомної програм цієї держави.

1.1. Ракетна програма Ірану

Роботи зі створення ракетних озброєнь ведуться в Ірані в умовах найсуворішої таємності. Це передусім пов'язане з тим, що згідно з міжнародним режимом контролю за ракетними технологіями (РКРТ) співробітництво з Іраном, по суті, заборонено. Але інформація, що здобувається розвідками, насамперед ЦРУ, та з'являється в окремих публікаціях у відкритій пресі, дозволяє оцінити ступінь розвиненості ракетної галузі Ірану.

Іранська влада не приховує прагнення створити власну базу виробництва бойових ракет із різним типом базування та діапазонами дальності.

Роботи із створення ракетної техніки велися в Ірані ще в часи шахського режиму і допомагали в цьому США, які передавали окремі технології і постачали ракети дальністю до 130 км. Ісламська революція загальмувала ці роботи, але потім вони пішли зі значним прискоренням. Було створено науково-технічну і промислову базу, розроблено програми створення ракет різного призначення і дальності, розвивалося співробітництво із КНР, КНДР, Лівією та Сирією.

Але перші ракети, що мають відносно великий руйнівний потенціал, Іран придбав за кордоном. До цього підштовхувала війна з Іраком, який тоді вже мав значний ракетний потенціал. У різні роки були проведені закупівлі в Лівії, Сирії і КНДР. З часом основним постачальником ракет в Іран стає КНДР, яка не тільки мала у своєму розпорядженні значний ракетний потенціал, але і була здатна виробляти ракети самостійно. Це були ракети

типу *SCUD*, технологію виробництва яких свого часу СРСР передав КНДР. Максимальна дальність польоту цих ракет становила 300 км (*SCUD-B*) і 500 км (*SCUD-C*), а кругове вірогідне відхилення – до 1000 м. Вони мали рідинні двигуни і були здатні нести заряд вагою до 500–1000 кг.

Задовольняючи побажання Ірану, КНДР від поставок ракет, а пізніше комплектуючих для їх збирання на місці, перейшла до передачі технологій і виробничого устаткування. На початку 1990-х Іран вже самостійно виробляв ці ракети під назвою «Шехаб-1» і «Шехаб-2» відповідно.

Наступним кроком у співробітництві Ірану і КНДР була розробка нового покоління іранських ракет «Шехаб-3». Це рідинна ракета з максимальною дальністю польоту до 1300 км. Зараз ведуться роботи з її вдосконалення. Поряд зі збільшенням дальності (до 1600 км), що розглядається як модернізація «Шехаб-3», іранці прагнуть збільшити і їхню точність. Є повідомлення, що роботи з удосконалення точності проводяться за участю КНР. Варто відзначити, що, на відміну від співробітництва із КНДР, яка не дотримується міжнародного права, можливості КНР обмежені її зобов'язаннями в рамках РКРТ і Міжнародного Кодексу поведінки проти ракетного розповсюдження.

Починаючи з 2003 року з'являється інформація щодо розробки Іраном твердопаливних двигунів. У їх створенні фірмі «Санам», яка розробляє кілька десятків РДТП для ракет різного призначення, допомагає КНР. Було навіть повідомлення іранської сторони про випробування модернізованої ракети «Шехаб-3Д» із двигунами на твердому паливі на дальність 2000 км із поліпшенням точності до 250 м. Станом на травень 2004 року боездатними вважалися 20 балістичних ракет (БР).

У 2004 році з'явилась інформація, що в рамках програми «Шехаб» створена ракета «Шехаб-3В» (дальність 2500 км) із твердопаливним двигуном як першого, так і другого ступеню, але, скоріше за все, це одна з численних випробувальних моделей, а не кінцевий варіант.

31 травня 2005 року міністр оборони Ірану Алі Шамхані заявив, що Іран успішно випробував новий ракетний двигун із використанням твердого палива. Він забезпечує ракеті із боєголовкою вагою 700 кг дальність польоту 1500–2000 км. Шамхані зазначив, що «використання твердого палива є надійнішим та забезпечує більшу дальність польоту». Твердопаливний варіант ракети «Шехаб-3» має індекс *D*, деякі джерела власне ракету «Шехаб-3D» називають ракетою *IRIS*.

У вересні 2006 року, за неофіційною інформацією, Іран мав понад 30 ракет «Шехаб-3» та 10 мобільних пускових установок.

З 2007 року Іран починає випробування двоступеневої твердопаливної ракети «Саджіль» з дальністю близько 2000 км. Інформація про успішні запуски цих ракет з'явилась у 2009 та 2011 роках. У червні 2011 року під час планових навчань «Великий пророк-6» Іран продемонстрував стаціонарні шахтні пускові установки для ракет «Шехаб-3» та «Саджіль».

Паралельно із розробкою бойових ракетних комплексів Іран розпочинає власну космічну програму. У лютому 2008 року відбувся випробувальний пуск ракети «Кавешгяр-1». Перший національний штучний супутник Ірану було виведено на орбіту в лютому 2009 року за допомогою ракети «Сафір-2», а у лютому 2010 року ракета «Кавешгяр-3» доставила на орбіту капсулу із живими організмами для наукових досліджень. Аналогічний запуск ракети «Кавешгяр-4» відбувся у березні 2011 року.

Таким чином, можна зробити висновок, що досягнута на сьогодні максимальна дальність польоту іранських ракет становить 2000 км. З урахуванням динаміки розвитку космічної програми Ірану перспективи її збільшення до міжконтинентальної (5500 км і більше) є реальними, проте очікувати створення ракет такої дальності, здатних нести корисне навантаження 700–1000 кг (проста атомна бомба з використанням збройного плутонію) в найближчі 5–8 років не варто.

1.2. Ядерна програма Ірану

Ядерна програма Ірану тривалий час вважається найгострішою проблемою ядерного нерозповсюдження. Іран наполегливо прагне розвивати власні ядерні технології, користуючись правом на «мирний атом». На відміну від Індії, Пакистану та Ізраїлю, Іран не має сучасних технологій та не перебуває під «опікою» якоїсь ядерної країни, тобто не може сподіватись на неофіційну допомогу в цій галузі. Через конфронтацію на Близькому Сході та протистояння ядерного Ізраїлю без'ядерному «арабському світу» прецедент самостійного отримання Іраном ядерної зброї в умовах функціонування правових механізмів ДНЯЗ та МАГАТЕ може привести до значної дестабілізації ситуації в регіоні, засвідчити повну недовіру сучасної системи нерозповсюдження, спровокувати появу в регіоні ще кількох ядерних країн (Саудівської Аравії, Єгипту та Туреччини).

Незважаючи на неодноразові заклики підпорядкувати свою ядерну програму вимогам МАГАТЕ та численні санкції різного рівня, ситуація не змінюється. Навпаки, в 2009 році Іран закінчує будівництво ще одного центру зі збагачення урану поблизу міста Кум (аналогічний об'єкт знаходиться в Натанзі) та значно розширює програму виробництва низькозбагаченого урану, не інформуючи про це МАГАТЕ.

Юридично іранські розробки у ядерній галузі базуються на положеннях статті IV ДНЯЗ, де зазначено, що «всі неядерні країни мають право на використання атомної енергії у мирних цілях». На практиці навколо цієї декларації постійно виникають суперечки між ядерними та неядерними країнами, оскільки грань між мирними та воєнними ядерними технологіями дуже тонка. Країна, яка має розвинуті технології «мирного атому», може зробити ядерну бомбу за дуже короткий термін. Сьогодні у світі понад 20 «граничних» країн, які поки що добровільно відмовляються від набуття статусу ядерних. Тому приклад ядерних держав, їхнє бажання ділитись мирними технологіями, технічні та процедурні питання, практична реакція світової спільноти на прояви забороненої ядерної діяльності є важливим орієнтиром для країн, що вагаються стосовно свого атомного майбутнього.

Після прецедентів Індії, Пакистану та КНДР провідні ядерні країни дуже прискіпливо оцінюють мирні ядерні програми «граничних» країн. Фактично йдеться про створення таких умов, коли б країни не намагались навіть досягти статусу «граничних», умов, які б безумовно доводили переваги недоцільності надмірного розвитку власної атомної промисловості.

Якщо в попередні роки акценти робились на верифікаційній діяльності МАГАТЕ (Додатковий протокол до гарантій), то сьогодні у зв'язку з економічною кризою та енергетичним дефіцитом на перший план виходять засоби гарантованого забезпечення країн ядерним паливом або сировиною для його виготовлення. У цьому процесі пропонується діяти поза зоною впливу політичних інтересів, здійснювати постачання палива за правилами, які напрацьовані заздалегідь згідно принципам «об'єктивності та одноманітності», та не вимагати від одержувачів відмови від прав, гарантованих ДНЯЗ. Тобто побудувати економічно обґрунтовану та практично здійсненну альтернативу створенню на національних рівнях критичних елементів ядерного паливного циклу. Така система багатосторонніх підходів, від якої виграють всі учасники ДНЯЗ, охоплюватиме досить широке коло проблемних питань: від запобігання «тиражуванню» критичних технологій до можливості реалізації законного інтересу багатьох країн у розвитку ядерної енергетики із максимальним зменшенням як часових, так і фінансових витрат.

Зараз розробляються кілька варіантів такого підходу, але найреальнішими є російська ініціатива створення міжнародного паливного банку на базі центру збагачення урану у Анггарську з метою забезпечення гарантованого постачання в разі збою ринкових механізмів палива, якого вистачатиме на дві повні загрузки найпопулярніших типів реакторів (*PWR*, *ВВЕР*) (угода між РФ та МАГАТЕ від березня 2010 року) та ініціатива фонду *Nuclear Threat Initiative* щодо аналогічного банку низькозбагаченого урану під прямим контролем МАГАТЕ, ймовірно у Казахстані (рішення Ради керівників МАГАТЕ від грудня 2010 року).

1.3. Сучасний стан справ

Восени 2009 року Ірану була розроблена пропозиція щодо отримання ним ядерного палива із дотриманням всіх вимог МАГАТЕ з одночасним збереженням всіх його прав на власні ядерні розробки. Передбачалось, що Іран передає свій низькозбагачений уран до Росії, де він дозбагачується до належного рівня, і з нього виготовляється ядерне паливо, яке потім повертається Ірану.

З метою надання Ірану гарантій повернення йому ядерного палива додатково була запропонована схема, де державою-гарантом виступає або нейтральна країна – Казахстан чи Бразилія, або навіть досить дружня Ірану Туреччина.

Проте, незважаючи на попередню згоду та численні заклики ООН, Іран відхилив цю пропозицію, заявив про плани будівництва ще десяти заводів із збагачення урану, почав дозбагачувати уран власними силами та навіть оголосив себе «ядерною країною». Поки що іранські технології спроможні дозбагачувати уран до 20 % (це ще не дозволяє створити ядерну зброю), проте практичний шлях збагачення до збройного рівня (90 %) вже відкрито і, за різними оцінками, Іран може його пройти за 1,5–3 роки.

Прямих доказів планів створення ядерної бомби Іраном досі не існує, але зростання його ядерного потенціалу викликає все більші побоювання «шестірки» країн-посередників із врегулювання іранської ядерної проблеми. Доказом того, що «Іран зайшов дуже далеко» є зміна позиції Росії, яка раніше блокувала всі «жорсткі» варіанти дій проти Ірану і наполегливо пропонувала вирішити проблему без санкцій, виключно дипломатичним шляхом. Заморожування постачання в Іран ЗРК С-300 та підтримка Росією санкцій РБ ООН від 9 червня 2010 року (четверта спроба санкцій за останнє десятиріччя) фактично засвідчили міжнародну ізоляцію Ірану.

Незважаючи на дію санкцій ООН, додаткові санкції ЄС від травня 2011 року та замороження активів більш ніж 100 іранських компаній та установ, пов'язаних із ядерною програмою, Іран не збирається гальмувати: у червні 2011 року було оголошено про збільшення втричі потужностей виробництва збагаченого урану на новому об'єкті Фордо на південь від

Тегерану, в листопаді 2011 року оголошено початок промислового виробництва «жовтого кеку» – хімічного концентрату оксиду урану, який є початковим компонентом для збагачення урану, що може використовуватись як в ядерній енергетиці, так і для створення ядерної зброї. Голова іранського МЗС заявив про наявність у республіці приблизно 35 кг урану із рівнем збагачення 20 % і наміри розпочати в 2012 році власне виробництво уранових таблеток для паливних стрижнів атомних реакторів.

З іншого боку, в 2011 році Іран прийняв рішення допустити експертів МАГАТЕ на окремі об'єкти, раніше закриті для інспекцій.

Таким чином, Іран намагається окремими поступками пом'якшити режим санкцій, зміщуючи акцент на виключно мирне використання атомної енергії, тоді як США та МАГАТЕ нарощують тиск, погрожуючи новими санкціями. За таких умов деякі експерти вважають, що США доцільно визнати факт володіння Іраном ядерними технологіями і змінити акцент з економічних санкцій на заохочення до тіснішої співпраці з МАГАТЕ. Наявність ядерних матеріалів і необхідного досвіду ще не означає володіння ядерною зброєю, адже у світі зараз близько 40 держав, які потенційно мають можливість створити атомну бомбу. В обмін на прийняття Іраном в повному обсязі гарантій МАГАТЕ можливо скасування всіх санкцій та офіційне визнання Ірану країною, яка володіє ядерними технологіями.

Втім, такий розвиток подій найближчим часом є малоімовірним. Останні події свідчать, що реалізується варіант різкого посилення політичного тиску на Іран¹, приводом чого є остання доповідь МАГАТЕ щодо іранської ядерної програми.

У цьому документі стверджується, що до 2003 року Іран проводив роботи, спрямовані на створення ядерної зброї, аналогічна діяльність може здійснюватись і сьогодні (однак, як і у попередні роки, переконливих доказів не наведено²). «Агенція серйозно занепокоєна військовим аспектом іранської

---

¹ 22.11.2011 р. США, Велика Британія та Канада заявили про введення нових санкцій проти Ірану (банківська діяльність та контракти в газовій та нафтохімічній сферах). 01.12.2011 р. Євросоюз прийняв додаткові санкції щодо 179 осіб та установ, пов'язаних із владою Ірану.

² 14.11.2011 р. міністр закордонних справ РФ С. Лавров заявив: «Останній доклад гендиректора МАГАТЕ не містить нічого нового, він лише в черговий раз підкреслює, що з ключових питань Іран досі не надав необхідних пояснень».

ядерної програми і закликає Іран найскоріше забезпечити суттєве співробітництво з МАГАТЕ і прояснити питання щодо ймовірної військової складової»³.

Свідченням ймовірності різкого загострення ситуації є численні публікації у жовтні-листопаді 2011 року щодо планів Ізраїлю, США та Великої Британії провести військову операцію проти ядерних об'єктів Ірану^{4, 5, 6}. Це може бути просто додатковим важелем тиску на Іран, оскільки небезпеку та непередбачуваність розвитку подій в разі розв'язання конфлікту в регіоні добре розуміють у Вашингтоні⁷. Однак після успішного закінчення операції НАТО в Лівії, виводу військ з Іраку та напередодні виборів президентів Франції і США загроза військового вирішення проблеми є надзвичайно високою.

1.4. Висновки

1. Розробка бойових та космічних ракетних систем в Ірані є пріоритетним завданням держави. Наявна дальність ракет складає близько 2000 км, що дозволяє атакувати територію Ізраїлю та частину Півдня Європи (див. Додаток 2). Достовірні дані щодо здатності іранських ракет нести ядерну боєголовку (тобто навантаження вагою близько однієї тони) на цей час не відомі.

2. Іранські ракети є застарілими, незважаючи на наявність твердопаливних двигунів і стаціонарних шахт базування. Такі типи ракет легко перехоплюються сучасними системами ПРО.

3. В політичному плані Іран не приховує бажання домінувати в регіоні, в тому числі і за рахунок наявності ракетного потенціалу, проте

---

³ Заява Генерального директора МАГАТЕ Юкія Амано 18.11.2011.

⁴ За останніми даними ЗМІ, Британія підтримує США в разі нанесення превентивного удару по Ірану, «UK military steps up plans for Iran attack amid fresh nuclear fears», The Guardian. – Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/nov/02/uk-military-iran-attack-nuclear>

⁵ «Poll shows strong Israeli support for Iran attack», Associated Press, Nov. 3, 2011. – Режим доступу: http://hosted2.ap.org/CARIE/0260ea4c3e85456b80715585ba3c7b5b/Article_2011-11-03-ML-Israel-Iran/id-7e95618454a54276853afd4b5e7d265f

⁶ Заява президента Ізраїлю Шимона Переса 04.11.2011 р.: «Ізраїль схилиється до військового рішення іранської загрози більш, ніж до дипломатичному варіанту».

⁷ «В разі нападу на Іран будуть економічні наслідки, які вплинуть не тільки на нашу, але і на світову економіку» - із заяви Леона Панетти у Галіфаксі напередодні саміту з проблем безпеки 18.11.2011

завжди підкреслює суто оборонну спрямованість своєї ракетної програми (захист від Ізраїлю та США).

4. Ядерна програма Ірану поступово наближається до потенційної можливості створення ядерної бомби. Жодна з трьох попередніх спроб санкцій ООН на рівні РБ виявилась нездатною призупинити ядерні розробки. Санкції 2010 року та кібер-атаки на Іран за допомогою вірусу *Stuxnet* також не змінили ситуацію, але Іран почав активніше співпрацювати з МАГАТЕ. Реальних доказів саме військової спрямованості іранської ядерної програми на цей час не існує. Є лише підозри через небажання Ірану в повному обсязі співпрацювати з МАГАТЕ і ратифікувати Додатковий протокол до гарантій.

5. Найближчим часом Іран не оволодіє ядерною зброєю. За даними відомих фахівців, цього не станеться «мінімум рік» (Марк Фицпатрік, керівник програми із нерозповсюдження і роззброєння в Міжнародному інституті стратегічних досліджень у Лондоні) або «до 2013 року» (Оллі Хейнонен, колишній заступник глави МАГАТЕ).

6. Майбутня вірогідність воєнного конфлікту в регіоні є досить високою і залежатиме від темпів розвитку іранської ядерної програми та політичної ситуації у світі. Скоріше за все, ініціатором атаки може стати Ізраїль, а США та їх союзники будуть вимушені підтримати таку операцію.

7. Варіант першої атаки Іраном Ізраїлю або баз США в регіоні є майже нереальним через абсолютну неадекватність воєнного потенціалу США з їх союзниками та Ірану, можливий лише удар у відповідь. Нарощування Іраном ракетного та (потенційно) ядерного потенціалу є лише спробою забезпечити власну безпеку та запобігти нападу США та Ізраїлю. Навіть у випадку збройного конфлікту в регіоні вірогідність ракетного нападу Ірану на країни Європи є мінімальною.

2. Концепція, архітектура і можливості сучасної ЄвроПРО

2.1. Історія питання

Вперше ідея створення систем ПРО на території Європи виникла під час Другої світової війни, коли перша німецька Фау-2 впала на Лондон. Спільний проект Великої Британії та США під назвою «Тампер» містив всі елементи, які складають мінімально необхідний комплекс засобів системи об'єктової протиракетної оборони: РЛС виявлення та супроводження, керовані ракети-перехоплювачі (протиракети – ПР) та обчислювальний пристрій.

Після війни основне протистояння у сфері ракетних озброєнь і систем ПРО пішло по лінії СРСР – США. Ці країни розробили та прийняли на озброєння власні системи ПРО обмеженої дії: для захисту позицій МБР у США (1975) та захисту Москви у СРСР (1977). І якщо американська система ПРО з певних причин була через короткий термін законсервована та ліквідована, то російська функціонує і сьогодні.

Спробою забезпечити захищеність всієї території США було проголошення президентом Рональдом Рейганом в 1983 році стратегічної оборонної ініціативи (СОІ), яка передбачала створення широкомасштабної ешелонованої системи з компонентами космічного базування, включаючи інформаційні й ударні засоби. Але і ця концепція не дійшла до здійснення, оскільки реалізація заходів протидії була набагато менш обтяжна у фінансовому плані, а з технічної точки зору катастрофічно знижувала потенційну ефективність системи.

У 1990-х США змістили акценти на розвиток тактичної ПРО –ПРО театру воєнних дій (ТВД). Це відповідало новому характеру глобальної стратегії США, який передбачав ведення локальних конфліктів у окремих віддалених регіонах. Паралельно були розпочаті роботи щодо створення національної ПРО (НПРО), в цей же період постало питання щодо створення європейської ПРО.

Російська Федерація запропонувала альтернативу американській НПРО – нестратегічну об'єктову систему на базі мобільних тактичних систем С-300 (перехоплення ракет на підльоті до цілі), однак через відсутність фінансування та її технічні особливості пропозиції Росії підтримки не знайшли.

Натомість у 2007 році США запропонували розмістити в Європі третій позиційний район власної стратегічної системи ПРО: 10 стаціонарних протиракет типу *GBI* на території Польщі для перехоплення балістичних ракет на середній ділянці траєкторії і радіолокаційну станцію в Чехії для забезпечення можливості наведення ракет на ціль. В 2009 році, після зміни Адміністрації США, концепція ПРО була суттєво відкоригована: акцент зроблено на ракети *Standard Missile-3 (SM-3)* у складі корабельних систем ПРО *Aegis*.

2.2. Архітектура сучасних систем ПРО

Для ефективного захисту великої території бажано мати багатоешелоновану систему ПРО з можливістю перехоплення на трьох ключових фазах польоту балістичної ракети: активній ділянці траєкторії, середній ділянці та підльоті до цілі. Перехоплення на підльоті до цілі технічно є найпростішим і було реалізовано практично паралельно із створенням самих балістичних ракет. Перехоплення на вищих (заатмосферних) ділянках траєкторії стало можливим лише у 1990-х, а перехоплення на активній ділянці досі реалізується лише в окремих випадках за допомогою дослідних зразків протиракетних систем.

1. Перехоплення на активній ділянці траєкторії (АДТ) викликає інтерес, тому що балістична ракета на ньому найбільш уразлива. Вона легко виявляється за рахунок роботи маршових двигунів, все корисне навантаження знаходиться в одному місці і може бути знищено одним ударом. Інфрачервоний сигнал від ракетного факелу чітко ідентифікується датчиками перехоплювача і ймовірність помилки є дуже малою. Проте

тривалість активної ділянки є відносно малою⁸, внаслідок чого виявлення, захоплення, команда на пуск і знищення цілі повинні вкладатися в досить обмежений проміжок часу, а перехоплювачі – стартувати з малою затримкою, мати велике прискорення і розташовуватися недалеко від місця запуску МБР (400–500 км). Через це в якості основного засобу перехоплення на АДТ зараз розглядаються системи ПРО з лазерами повітряного базування (США вже провели кілька успішних випробувань знищення балістичних ракет бойовим лазером, встановленим на літаках типу «Боїнг-747»).

З урахуванням існуючих сьогодні технічних можливостей можна стверджувати, що перехоплення ракет на АДТ є дуже складним технічним завданням, яке не реалізується сучасними системами⁹. Однак в майбутньому такий засіб перехоплення може бути ефективним.

2. Перехоплення на середній ділянці траєкторії. Від моменту вимикання двигунів розгінного блоку до входу бойових блоків (ББ) в атмосферу ракета летить за балістичною траєкторією, яка легко пропраховується. Тривалість цієї ділянки значно більша, ніж активної, що суттєво знижує часові вимоги на виявлення, ухвалення рішення і власне перехоплення цілі.

До недоліків перехоплення на середній ділянці можна віднести такі:

- вже відбулося розділення ББ і фальшивих цілей, для ракет із головними частинами, що розділюються (РГЧ) відповідно замість однієї цілі з'являється декілька;
- справжні ББ летять в оточенні перешкод (фальшивих цілей, дипольних хмар, різних відбивачів), що істотно ускладнює селекцію реальної цілі;

---

⁸ Для балістичної ракети з рідинними двигунами активна ділянка довше, її тривалість складає 230–300 секунд, для твердопаливних ракет – 180–200 секунд із потенційним зменшенням до 100 секунд. Із зменшенням дальності польоту ракети відповідно зменшується і тривалість активної ділянки.

⁹ За останніми даними, у зв'язку із високою ціною програми і необхідністю скорочувати обсяг оборонного бюджету, Пентагон заклав проект розробки бойового лазера повітряного базування. Ця програма тривала понад 16 років і на її фінансування було витрачено \$5 млрд.

- характеристики реальної цілі на заатмосферній ділянці польоту набагато гірші для виявлення ніж на АДТ, тобто потрібно використовувати інші, чутливіші методи виявлення та супроводу.

У США зараз існує три типу перехоплювачів на цій ділянці: стаціонарні комплекси *GBI (Ground-Based Interceptor)* із кінетичним блоком ураження *EKV (Exoatmospheric Kill Vehicle)* для перехоплення МБР (висота перехоплення цілі до 2000 км), сухопутні комплекси *THAAD* та корабельні *Aegis* для перехоплення ракет середньої та меншої дальності (висота перехоплення 200–250 км).

3. Перехоплення на підльоті до цілі. Атакуючий об'єкт знищується в кінцевій частині траєкторії за допомогою ракет-перехоплювачів із кінетичним (фугасно-кумулятивним) або ядерним боєзарядом. Перехоплення, залежно від технічних характеристик систем ПРО, здійснюється на невеликих висотах, за дуже короткий термін до ураження об'єкту нападу, через що вірогідність помилки є досить високою. Крім того, таким способом неможливо організувати захист великих за площею територій, тому подібні системи ПРО називають об'єктовими або зональними (забезпечують захист окремих об'єктів або зон). У США та Європі для цього використовується зенітно-ракетний комплекс *Patriot* (висота ураження цілі до 20 км).

2.3. Актуальна концепція архітектури сучасної європейської ПРО

Об'єктова модель ПРО в Європі реалізується з 1980-х на основі американського комплексу *Patriot* у Німеччині, Греції, Нідерландах та Іспанії. З 24 травня 2010 року батарея *Patriot* розгорнута у польському місті Мораг неподалеку від кордону з Калінінградською областю РФ (в учбовому варіанті ці комплекси перебуватимуть до 2012 року, після чого будуть замінені на бойові).

Згідно концепції ЄвроПРО 2007 року, підтриманої на Бухарестському саміті НАТО у 2008 році, наступний ешелон захисту території мав бути створений на основі розміщених у Польщі ракет-перехоплювачів *GBI* та радару *X*-класу *XBR* із базуванням у Чехії. За основу перехоплювачів пропонувалось взяти двоступеневу модифікацію вже існуючого комплексу *GBI* – балістичної ракети з кінетичним блоком ураження *EKV*, що перебуває в США на бойовому чергуванні. Проте аналіз і обговорення такої конфігурації ЄвроПРО в період 2007–2009 рр. виявили численні недоліки цієї концепції.

1. Проект мав надмірно високу ціну, оскільки кожен перехоплювач, по суті, був окремою балістичною ракетною середньої дальності.

2. Ракети *GBI* недостатньо ефективні проти сучасних засобів протидії ПРО. Практично відсутні факти підтвердження ефективності перехоплювачів у бойових умовах (через політичні чинники ракети даного типу було прийнято на озброєння після дуже обмеженої серії випробувань; чергове випробування комплексу в січні 2010 року було невдалим і коштувало понад \$200 млн).

3. Ракети цього класу були спрямовані на перехоплення ракет середньої та міжконтинентальної дальності, які, як планувалось, могли з'явитися у Ірану в найближчі роки. Від ракет дальністю близько 2000 км запропонована система ПРО більшість території Європи не захищала.

4. Місце розташування ракет *GBI* (Польща) теоретично дозволяло їм перехоплювати окремі російські МБР, що призвело до вкрай негативної реакції Росії та різкого погіршення стосунків РФ зі США.

В аналітичному огляді 2008 року «Протиракетна оборона і проблеми стратегічної стабільності: погляд з України»¹⁰ автори даної праці вже

---

¹⁰ Шевцов А. І., Малярєвський Є. В., Шумбасов В. І.. Протиракетна оборона і проблеми стратегічної стабільності: погляд з України. – 2008.

аналізували можливості запропонованої системи ПРО і з урахуванням попередніх публікацій¹¹ дійшли низки важливих висновків.

1. Запропонована американською стороною протиракета *GBI* (попередні параметри траєкторії та ізохорни наведені на рис. 1 додатку 1) найкраще здатна виконати завдання перехоплення при стрільбі з Ірану по території Сполучених Штатів. Зона перехоплення ракет приблизно розташовується над Польщею, Білорусією, Литвою, Латвією.

2. З європейських країн найбільш захищеними є країни Північної і Північно-Західної Європи (Велика Британія, країни Скандинавії та Балтії), а також території північних районів Центральної Європи (Німеччина, Бельгія, Польща, Чехія).

3. Існує потенційна можливість захисту території країн Центральної та Східної Європи (захід України, Австрія, Словаччина, Угорщина).

4. Перехоплення ракет, запущених з Ірану в напрямі Західної і Південної Європи (Франція, Іспанія, Португалія, північна Італія), буде менш ефективним через кутові (не зустрічні) курси перехоплювача і цілі.

5. Країни Південної Європи (Греція, Болгарія, Албанія, південна Італія) через їх малу віддаленість від території Ірану практично не прикривається перехоплювачами типу *GBI* і для їхнього захисту необхідно додатково використати засоби ПРО іншого типу.

6. Перехоплення МБР Росії протиракетами типу *GBI*, що розміщуються на території Польщі, з урахуванням часових показників практично неможливе (ілюстраційні моделі наведені на рис. 2-3 додатку 1).

У 2009 році Адміністрація Барака Обама офіційно визнала помилки попередньої архітектури ПРО в Європі.

1. Була значно перевищена оцінка можливостей Ірану щодо створення балістичних ракет великої дальності. Тому слід зосередитись на захисті від ракет малого та середнього радіусу дії.

---

¹¹ Шевцов А. Розміщення елементів системи ПРО США в Європі і безпекові аспекти – глобальні та регіональні // Україна-НАТО. – 2007. – № 4(20). С. 28–37.

2. Технічні можливості перехоплювачів *GBI* були недостатньо перевірені під час льотних випробувань, через що слід зосередитись на розробці систем ПРО, які мають більш доведені експериментальним шляхом показники ефективності.

3. Перехоплювачі *GBI* нездатні захистити від потенційної атаки значну територію Європи.

4. В умовах економічної кризи доцільно зробити акцент на розвитку більш перевірених та економічно ефективних технологій.

Основою ЄвроПРО планується зробити систему морського базування *Aegis* із розміщенням на кораблях у Середземному та, потенційно, Чорному морях, протиракетні *SM-3* морського та стаціонарного базування, РЛС *X*-діапазону з розміщенням у Туреччині або Болгарії, а також деякі інші системи, наприклад, РЛС *AN/TPY-2*, яка використовується у складі комплексу *THAAD*.

Програму ЄвроПРО планується здійснювати в чотири етапи в рамках європейського поетапного адаптивного підходу (*ЕРАА*), який реалізується в рамках НАТО. На Лісабонському саміті 2010 року альянс схвалив нову стратегічну концепцію і вирішив розвивати потенціал захисту населення, території і збройних сил НАТО в Європі від загрози балістичних ракет. Також було вирішено розширити масштаб програми активної ешелонованої протиракетної оборони театру воєнних дій (*ALTBMD*) НАТО для використання її в якості мережі командування, управління та зв'язку для підтримки *ЕРАА*. Цим було створено правову основу, що дозволяє союзникам робити свій вклад і оптимізувати активи ПРО для їх колективної оборони. «Союзники вітали *ЕРАА* як національний внесок США в нову територіальну систему ПРО НАТО в підтримку зобов'язань США щодо колективної оборони альянсу в рамках статті 5 Північноатлантичного договору»¹².

---

¹² Із виступу Френка Роуза, другого заступника держсекретаря США, основна доповідь на Міжнародній конференції з ПРО 5 вересня 2011 року, Копенгаген, Данія.

Перший робочий елемент першого етапу *ЕРАА* – крейсер ВМС США *Monterey* класу *Aegis* в Середземному морі (очікується його заміна на судно *The Sullivans*) – було введено в дію в березні 2011 року. До кінця 2011 року в Туреччині буде розміщено радіолокаційну станцію *AN/TRY-2* (відповідний Меморандум підписано 14 вересня 2011 р.). 5 жовтня 2011 р. була оприлюднена Заява щодо участі Іспанії в ЄвроПРО: на базі ВМС Рота (провінція Кадіс) буде розміщено чотири кораблі системи *Aegis*. Термін дії першого етапу – до кінця 2011 року, ілюстраційна модель наведена на рис. 1 додатку 2. Планується, що в оперативне керування вже розгорнутими елементами ПРО перейде від США до НАТО впродовж 2012 року.

Другий етап *ЕРАА* – розміщення в Румунії стаціонарних ракет-перехоплювачів *SM-3 Block IA* (із заміною в майбутньому на *SM-3 Block IB*) на базі Девеселу під Каракалом (переговори між США та Румунією завершилися 4 травня 2011 р., а 13 вересня у Вашингтоні була підписана відповідна Угода). Терміни закінчення робіт – до 2015 року, ілюстраційна модель наведена на рис. 2 додатку 2.

Третій етап *ЕРАА* – розміщення в Польщі до 2018 року аналогічного об'єкту із ракетами *SM-3 Block IIA* на базі Редзіково, 150 км від Гданська (згідно Угоді з ПРО між Вашингтоном і Варшавою від 2008 року та додатковим протоколом до неї від 2010 року, які набули чинності 15 вересня 2011 р.), ілюстраційна модель наведена на рис. 3 додатку 2. Також до 2017 року планується модернізувати РЛС чотирьох голландських фрегатів ППО (деякі країни НАТО, включаючи Нідерланди, мають на озброєнні ЗРК *Patriot*, проте дальність їх дії недостатня. Модернізовані РЛС *SMART-L* дозволять підвищити ефективність їх застосування).

Четвертий етап *ЕРАА* – розробка сучаснішого перехоплювача *SM-3 Block IIB* для розгортання до 2020 року.

Поетапний підхід дозволить США та їх партнерам «створити умови, що ліквідують впевненість противника в ефективності ракетних ударів і

знецінять розробку, розгортання та використання балістичних ракет країнами, які розповсюджують озброєння»¹³.

2.4. Характеристики комплексу *Aegis* та ракет *SM-3*

Комплекс *Aegis* є складною багатофункціональною системою, яка функціонує вже понад трьох років. Він складається із РЛС *SPY-1 S*-діапазону (довжина хвилі – 90 см), системи керування вогнем та ракет *SM-3* в установках вертикального пуску *Mk 41*.

Основою системи є РЛС, здатна виявляти бойові блоки на фоні фальшивих цілей та супроводжувати їх на фоні перешкод. Технічно це завдання було вирішене до 2005 року, після чого США отримали можливість класифікувати малорозмірні космічні цілі за рахунок використання радарів, які працюють у різних діапазонах.

Багатофункціональна РЛС *SPY-1* з активною фазованою антенною решіткою постійно удосконалюється і після 2015 року повинна забезпечувати виявлення МБР та БР, видачу та трансляцію необхідних команд щодо супроводження цілі до Національного об'єднаного інтегруючого центру США, ураження цілей згідно з командами Центрального командного пункту.

Поточний варіант ракети-перехоплювача *SM-3* компанії *Raytheon* має індекс *Block IA*, льотні випробування почались 2006 року, проведено понад 10 успішних пусків, вартість серійного виробництва однієї ракети становить \$9,5–10 млн. Дальність і висота перехоплення становлять відповідно > 500 і > 160 км, максимальна швидкість 3–3,5 км/с. У лютому 2008 року на висоті 247 км за допомогою *SM-3* було перехоплено американський супутник *USA-193*, який вийшов з-під контролю.

SM-3 Block IA має три ступеня: твердопаливний прискорювач *MK-72* з чотирьохсопловим блоком, розгінно-маршовий дворежимний ступінь *MK-104* та третій ступінь у складі дорозгонного двигуна *MK-136*, інерціальної

---

¹³ Із виступу Френка Роуза, другого заступника держсекретаря США, основна доповідь на Міжнародній конференції з ПРО 5 вересня 2011 р., Копенгаген, Данія.

системи наведення з *GPS*-приймачем та блоком обміну даними. Легкий відокремлюваний обтікач та ступінь перехоплення *MK-142*, який знищує ціль шляхом кінетичного удару, має інфрачервону самонавідну головку із криогенним блоком (ІК-ГСН), декількома процесорами, твердопаливною установкою маневрування і орієнтації, що дозволяє супроводжувати ціль на швидкості 3–3,5 км/с і дальності 300 км із можливістю відхилення траєкторії *SM-3* більш, ніж на 3 км від початкової точки прицілювання.

Наступний варіант *SM-3 Block IB* (перше випробування відбулось у 2011 році) матиме можливість стартувати як з корабельних, так і з наземних пускових установок (у складі системи *Aegis Ashore*), при цьому не виключена інтеграція наземного варіанта *SM-3* і системи *THAAD*. У *SM-3 Block IB* планується використовувати сучасніший ступінь перехоплення із рекурсивною оптикою та удосконаленим процесором обробки сигналу, що дозволить збільшити розміри зони виявлення цілі та покращити розпізнавання на фоні перешкод.

Перспективні варіанти *SM-3 Block II – IIB* матимуть однаковий діаметр (533 мм) впродовж всієї довжини ракети і будуть оснащені модифікованим ступенем перехоплення (перший пуск планується у 2014 році). За рахунок збільшення діаметру розгонно-маршового двигуна кінцева швидкість зросте на 45–60 % (до 4,3–5,6 км/с), а дальність перехоплення – до 1000–1500 км. В подальшому планується покращення характеристик за рахунок нових ступенів перехоплення, які матимуть кращі характеристики пошуку та розпізнавання цілей, можливість маневрувати на кінцевій ділянці польоту та дистанційно уражати ціль, а також розміщення на ракеті кількох ступенів перехоплення *MKV*, що дозволить розглядати *SM-3* як протиракету, здатну перехоплювати боєголовки МБР на заатмосферних траєкторіях польоту.

Існуюча концепція архітектури системи ПРО в Європі не є остаточним варіантом і може бути змінена під впливом різних факторів. З технічної точки зору можна очікувати впровадження нових засобів перехоплення,

перш за все сухопутного мобільного комплексу *THAAD* як доповнення до *SM-3*, нових засобів радіолокаційного та космічного спостереження/виявлення, спроб лазерного перехоплення ракет на активній ділянці та нового включення до системи перехоплення ракет типу *GBI*.

Відносно надійності та ефективності комплексу ПРО *Aegis* необхідно зробити кілька зауважень.

1. За останні кілька років *SM-3* має статус найуспішнішої розробки, особливо в порівнянні з ракетами класу *GBI*.

2. Незважаючи на цей статус реальна ефективність комплексу в бойових умовах (ураження реальних ракет із системою протидії ПРО) досі не підтверджена. Як і у випадку із ракетами *GBI*, більшість випробувань проводилась у штучних умовах, а прийняття комплексу на озброєння було завчасним і політично обумовленим. Офіційний Пентагон стверджує, що на тестових випробуваннях *SM-3* уразили 84 % цілей, тоді як незалежні фахівці, зокрема фізик Джордж Льюїс та колишній науковий консультант Пентагону, професор Массачусетського технологічного інституту Теодор Постол, які останніми роками різко критикують офіційну американську владу за надмірно оптимістичні прогнози щодо можливостей та задекларованих цілей системи ПРО, вважають, що ефективно було уражено лише 10–20 % цілей, а інші – лише збито з курсу, а не знищено. Підтвердженням цього є останнє аварійне випробування *SM-3 Block IB 1* вересня 2011 р. у Тихому океані (перше офіційне випробування ракет цього типу), коли ракета не змогла перехопити ціль.

2.5. Висновки

1. Сучасна архітектура ЄвроПРО набагато більше технічно вдосконалена та адаптована для відбиття ракетних загроз із південно-східного напрямку, ніж попередній варіант ПРО адміністрації Джорджа Буша.

2. Практично вся територія Європи є захищеною від гіпотетичних запусків ракет з Ірану (див. рис. 3 додатку 2):

- Південна Європа (Іспанія, Італія, Греція) повністю перекривається суднами класу *Aegis*, які базуються у Середземному морі;
- Балкани та країни Центральної Європи перекривається ракетами-перехоплювачами у Румунії;
- напрям Північно-Східної Європи перекривається ракетами-перехоплювачами у Польщі.

3. Система ЄвроПРО в сучасному вигляді через технічні характеристики ракет-перехоплювачів та заплановане географічне розташування елементів ніякої загрози для стратегічних ядерних сил Росії не становить.

4. Наприкінці четвертого етапу розгортання ПРО ракети-перехоплювачі, розміщені на базі у Польщі, потенційно здатні перехоплювати окремі МБР Росії, які стартують із західних позиційних районів. Реальні можливості перехоплення потребують детальнішого аналізу часових показників. Тобто характеристики перспективних ракет-перехоплювачів *SM-3 Block IIB* і їх географічне розміщення на півночі Польщі дозволяють перехоплювати, крім ракет середньої дальності, ракети міжконтинентальної дальності при старті із Ірану і в окремих випадках із західних районів території Росії (ілюстраційна модель наведена на рис. 4 додатку 2).

3. Вплив системи ПРО на стабільність в європейському регіоні

В умовах відсутності нагальних загроз ракетного нападу і з урахуванням повнофункціонального розгортання ПРО у достатньо віддаленій перспективі (не менш, як через 10 років), сучасна концепція ЄвроПРО великою мірою формується під впливом політичних чинників. Аналіз ситуації свідчить, що найважливішими є три основні аспекти проблеми: 1) реальність загрози; 2) ставлення до ЄвроПРО країн НАТО; 3) ставлення до ЄвроПРО Росії.

3.1. Реальність загрози

За останніми оцінками США, загроза використання балістичних ракет країнами-ізгоями не зменшується, постійно зростає кількість держав, які мають таку зброю. Сьогодні у світі нараховується близько 6 000 БР – без урахування арсеналів США, Росії, Китаю та європейських країн¹⁴.

Відмова Ірану від повноцінної співпраці з МАГАТЕ дає всі підстави підозрювати наявність елементів воєнної спрямованості в його ядерній програмі. З огляду на потужний ракетний потенціал Ірану та постійну напруженість в регіоні існує потенційна загроза його використання. Навіть з урахуванням традиційної для Ізраїлю та США «демонізації» Ірану слід визнати, що ця країна єдина серед багатьох держав регіону своїми діями тривалий час викликає занепокоєність світової спільноти.

Прогнозована оцінка розвитку подій в разі набуття Іраном неофіційного ядерного статусу є досить суперечливою. Російські фахівці, Китай, Пакистан та дружні Ірану країни регіону вважають такий розвиток ситуації вкрай небезпечним, але не трагічним: досвід Індії, Пакистану та Північної Кореї довів, що наявність як атомної зброї, так і засобів її доставки, не означають обов'язковості їх застосування. Світ вже має досвід реагування на такі ситуації, і спроби попередити подібний розвиток подій воєнним шляхом є набагато загрозливішим сценарієм. На підтвердження цього часто згадують багатомільйонний товарообмін між західними країнами та Іраном, а також катастрофічне технологічне відставання останнього. Тобто для підтвердження загрози з боку Ірану потрібні «вагомні додаткові доводи»¹⁵. Протилежним є підхід США та їх союзників: набуття Іраном ядерного статусу вважається абсолютно неприйнятним. Через це паралельно із дією санкцій США, Франція та інші країни погрожують Ірану збройним конфліктом.

---

¹⁴ Виступ генерала О'Райллі, директора Агенції протиракетної оборони США, 18.10.2011 р. в дослідницькому центрі «Атлантична рада».

¹⁵ Із інтерв'ю заступника міністра оборони РФ Анатолія Антонова газеті «Красная звезда», 15.06.2011 р.

За таких умов система ПРО, крім суто захисних функцій, є суттєвим чинником стримування ракетних амбіцій окремих країн, тобто суто з військової точки зору її вплив на систему безпеки в Європі буде позитивним.

З метою об'єктивного аналізу ситуації слід відзначити, що в самій Америці певне коло експертів вважає рівень іранської загрози значно перебільшеним офіційною владою США. «Керівництво Ірану може бути агресивним, проте ніяк не безглуздим. Іран може використати ядерну зброю лише в крайньому випадку, як останній засіб, враховуючи американський і ізраїльський потенціали ядерного стримування. При цьому малоімовірним є попадання іранської ядерної зброї до недержавних суб'єктів. Реальну загрозу має не розгортання іранської зброї масового знищення, а той потенціал стримування, який дозволяє Ірану протистояти впливу США в регіоні, не побоюючись американського вторгнення. Іншими словами, через вирівнювання шансів сторін Америка буде вимушена визнати примат Ірану над її власними регіональними інтересами»¹⁶.

Частково цю точку зору поділяє й керівництво Ізраїлю. Міністр оборони Ехуд Барак визнає, що «іранська ядерна програма є засобом захисту для республіки. Якби у Каддафі або Саддама була ядерна кнопка, ніхто б не наважився на них напасти»¹⁷.

3.2. Ставлення до ЄвроПРО країн НАТО

Тривалий час між окремими країнами НАТО та США існували суттєві розбіжності стосовно необхідності та концепції архітектури ПРО в Європі через різну оцінку ступеню загрози з боку Ірану та чітке розуміння того, що практичне управління системою буде переважно під американським контролем. Останніми роками у європейських країнах НАТО популярне бажання зменшити надмірну військову залежність Європи від США, тоді як система ПРО, навпаки, збільшує цю залежність.

---

¹⁶ Доповідь Бруклінського інституту «Яким шляхом йти до Персії», 2009 р.

¹⁷ Інтерв'ю Ехуда Барака американському телеканалу PBS, 17.11.2011 р.

Враховуючи такі тенденції, 2007 року США прийняли рішення укласти прямі спеціальні угоди щодо ПРО з Польщею та Чехією, вплив Америки на яких суттєво більший, ніж на решту країн НАТО, особливо засновниць альянсу. Через рік, у 2008 році на саміті в Бухаресті НАТО було поставлене перед фактом, і спільне рішення щодо необхідності прийняття американської концепції ЄвроПРО було схвалене досить легко.

Нова адміністрація США намагається будувати ЄвроПРО максимально прозоро та неконфронтаційно. Напередодні саміту НАТО у Лісабоні 2010 року, в якості аргументів щодо нагальної необхідності створення в Європі глобальної ешелонованої системи протиракетного захисту континенту США оприлюднили такі тези¹⁸:

- практично зникла загроза великомасштабного конфлікту з використанням звичайних озброєнь, з якою саме і було пов'язано створення НАТО;
- програма 1990-х – поширення принципів демократії, свободи особистості та верховенства права – далека від завершення, проте поступово здійснюється;
- в умовах глобалізації з'являються нові виклики, із яких найсуттєвішим є загроза зброї масового знищення, яка може бути доставлена за допомогою балістичних ракет;
- поблизу Європи є осередки нестабільності та країни, які не розділяють принципи західної цивілізації, мають розвинені ракетні технології, оволоділи або намагаються оволодіти ядерною зброєю та впроваджують власну агресивну політику в регіоні (Іран, Північна Корея, Близький Схід та Північна Африка);
- страхування та дипломатія є ефективними заходами протидії цій загрозі («м'яка сила»), проте вони повинні бути доповнені ефективними засобами захисту від балістичних ракет («жорстка сила»).

---

¹⁸ Про необхідність створення протиракетної оборони НАТО, Іво Даалдер, International Herald Tribune

За таких умов побудова ЄвроПРО є актуальним завданням, і новий підхід США викликав повне схвалення всіх країн НАТО. Поступове залучення до участі в проєкті нових країн (Румунія, Польща, Туреччина, Іспанія, Нідерланди) свідчить про повну підтримку нової концепції ЄвроПРО країнами Старого світу.

3.3. Ставлення до ЄвроПРО Росії

Система військово-політичного балансу сил, яка зараз існує в Європі, формувалась протягом тривалого часу під впливом стратегічного протистояння СРСР і США. Важливою військовою складовою цього балансу було досягнення стратегічного ядерного паритету двох наддержав, у якому системи ПРО займали особливе місце. Військові фахівці дійшли висновку, що як відсутність, так і надмірний розвиток систем ПРО може внести дисбаланс в існуючу систему паритету: в першому випадку, у атакуючої, а у другому – у сторони, що захищається, може виникнути і спровокувати відповідні дестабілізуючі дії ілюзія безкарності. Через це за згодою обох сторін ситуація була врегульована в правовому полі: 1972 року було укладено Договір із ПРО, який чітко регламентував можливості кожної країни щодо розвитку стратегічної ПРО.

В 1990-х розпочався процес зміни балансу сил на користь США, проте за рахунок розробок епохи СРСР Росія була здатна підтримувати паритет на стратегічному рівні. З часом технологічний та економічний розрив між РФ та США збільшувався. Зараз питання про стратегічний паритет керівництво РФ вже навіть не ставить – йдеться про мінімально необхідний ядерний щит, здатний до таких дій у відповідь, які б утримали потенційного противника від першого удару.

Після виходу США з Договору із ПРО в 2002 році і початку будівництва національної ПРО Росія традиційно висловлювала значну занепокоєність цим процесом, але до 2007 року її реакція була стриманою, оскільки нові системи ПРО Америка розміщувала на своїй території. Однак

наміри США розмістити в Європі третій позиційний район своєї ПРО Росія розцінила як пряму загрозу власній безпеці і вжила у відповідь низку деструктивних заходів, зокрема призупинила свою участь у Договорі про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСС).

Після зміни концепції ЄвроПРО у вересні 2009 року негативне ставлення неї у Росії залишилось, що пояснюється надмірним рівнем недовіри до США.

Особливістю американської політичної системи є дещо різне ставлення провідних партій до стратегічних питань національної безпеки. Демократи традиційно роблять акцент на політику «м'якої сили», тобто на співробітництво з ООН, Росією, Китаєм та іншими світовими центрами впливу. Республіканці, навпаки, є адептами «жорсткої сили», тобто покладаються на силову гегемонію США в більшості принципових питань з використанням американської економічної та технологічної переваги. Через це останніми десятиріччями політика США щодо протиракетної оборони, ядерного стримування та нерозповсюдження, скорочення стратегічних наступальних озброєнь та ядерних випробувань зазнавала суттєвих змін при кожній зміні влади у Білому домі. Основні стратегічні акценти зберігались, однак тактичні шляхи реалізації були настільки відмінними, що складалося враження, нібито маятник американської зовнішньої політики коливався на 180 градусів: від рейгановських «зоряних війн» до тактичної ПРО Клінтона, від денонсації США договору із ПРО та намагання створити в Європі третій позиційний район власної ПРО епохи Буша до нової концепції ПРО Обама.

Оскільки ця тенденція просліджується вже досить тривалий час, з'явилась можливість більш-менш реального прогнозування наступних кроків американського істеблішменту, що є позитивним фактором політичного аналізу. Водночас суттєвим негативним чинником є можливість недотримання або навіть денонсації США поточних політичних домовленостей.

Саме через ці «коливання» серед російських експертів і політиків існує великий рівень недовіри щодо ЄвроПРО, передусім через ймовірність і легку технічну можливість її перетворення із тактичної в стратегічну. Порівняльний аналіз СНО США та РФ, як сучасних, так і перспективних, показує, що в рамках обмежень Договору СНО-3 через 5–10 років Росія може зіткнутися зі значними труднощами підтримання власних сил ядерного стримування (СЯС) на мінімально прийнятному рівні за кількістю носіїв та боєзарядів. Пов'язано це з виведенням із експлуатації значної кількості старих МБР РС-18, оснащених десятьма боєзарядами, та необхідністю пошуку відповідної заміни. Сучасні російські МБР мають один або 3-4 боєзаряди, і для адекватного поповнення СЯС необхідно будувати значну кількість носіїв, що складно з економічної та технологічної точок зору. Це не є критичним за умов відсутності у США ефективної системи ПРО, проте нарощування Америкою можливостей протиракетної оборони здатне через 7–10 років змінити стан «мінімального паритету» на стан «безумовної переваги».

Російське керівництво останніми роками активно шукає вихід із цієї ситуації, розглядає як технічні, так і політичні заходи протидії.

Технічні заходи зводяться до двох напрямів: удосконалення СЯС Росії і розвиток власних засобів ПРО¹⁹.

В межах удосконалення СЯС розглядаються наступні варіанти:

- скоріше прийняття на озброєння балістичної ракети морського базування «Булава»²⁰;
- прийняття на озброєння нової ракети морського базування «Лайнер»²¹;

---

¹⁹ Заява президента РФ Д. Медведєва від 23.11.2011 щодо заходів протидії Росії системі ЄвроПРО.

²⁰ На сьогодні проведено 17 пусків, 7 із яких були аварійними. Проте останні три пуски, включаючи пуск від 28.10.2011 р. були успішними.

²¹ Ракетними комплексами «Лайнер» та модернізованою ракетою «Синева» розробки ДРЦ ім. Максева оснащатимуться стратегічні ракетні човни північного флоту класу 667 БДРМ Дельфін. Ракети «Лайнер» матимуть 10 ББ малої потужності разом із заходами протидії ПРПО або 8 аналогічних ББ разом із додатковими засобами протидії або 4 ББ середньої потужності разом із засобами протидії ПРО.

- поступова заміна моноблочного ракетного комплексу Тополь-М новою ракетою аналогічного класу РС-24 «Ярс» із головною частиною, що розділяється (розробник – Московський інститут теплотехніки);
- розробка та потенційне прийняття на озброєння в обмеженій кількості нової ракети важкого класу на заміну ракетам РС-20 «Сатана», термін експлуатації яких спливає до 2020 року (розробка цієї ракети покладена на НПО «Машинобудування»);
- оснащення балістичних ракет новими перспективними засобами подолання ПРО і новими високоефективними бойовими блоками;
- переозброєння ракетних бригад Західного та Південного військових округів оперативно-тактичними ракетними комплексами «Іскандер», здатними долати систему ПРО і призначеними для ураження, зокрема, об'єктів ППО і ПРО та командних пунктів.

В межах розвитку власних засобів ПРО розглядається створення нової структури військ Повітряно-космічної оборони (ПКО), згідно указу Президента РФ ці війська повинні бути створені до 1 грудня 2011 р. Втім, детальні цілі, завдання і компоненти ПКО ще остаточно не визначені, серед експертів існують побоювання, що ця реформа може стати «найбільш суттєвим, коштовним і в той же час найбільш безглуздим і безкорисним проектом»²².

Проте вищезгадані заходи протидії означатимуть суттєве збільшення частки воєнних витрат у державному бюджеті РФ, а по суті – початок гонки озброєнь (не в класичному «кількісному» визначенні часів СРСР, а в якісному сенсі). До 2020 року Росія витратить на програму переозброєння понад 70 млрд. дол. (в 10 разів менше, ніж США)²³. Для країни, економіка якої значної мірою залежить від світової кон'юнктури цін на нафту, такий шлях є дуже небезпечним, особливо із урахуванням попереднього досвіду.

²² Олександр Тазехулахов. Повітряно-космічний колобок. – НВО, 22.07.2011 р.

²³ Володимир Литовкін. Перегони на ядерних боеголовках. – НВО, 03.11.2011 р.

«Ліберальна» частина російської еліти виступає проти такого розвитку подій, свідченням чого стала нещодавня відставка міністра фінансів Олексія Кудріна. Сподівання, що нарощування військових витрат стимулюватиме економічне зростання в інших галузях промисловості може виявитись марним через особливості російської економіки²⁴.

Аналогічної точки зору стосовно реформування космічних військ дотримується відомий експерт Олексій Арбатов: «Росія не здатна будувати дві системи ПРО: одну в межах повітряно-космічної оборони проти США і НАТО, а другу – проти третіх країн разом із США і НАТО. Необхідно змінювати формат перемовин, обговорювати можливості і шляхи поєднання російської системи повітряно-космічної оборони, включаючи її протиракетну складову, і американську ПРО, включаючи її європейську складову. Неможливо створити систему захисту від кількох тисяч ядерних боєголовок, ми витратимо на це гігантські кошти, але нічого не отримаємо в цьому плані»²⁵.

Проте військові і частина «консервативної» політичної еліти вітають цей шлях, навмисно загострюючи та перебільшуючи загрозу від американської ПРО і домагаючись додаткового збільшення фінансування²⁶.

Розумним компромісом в цій ситуації є припинення конфронтації і пошук шляхів кооперації в рамках створення ЄвроПРО. При цьому **Російська Федерація переслідує низку цілей.**

1. Отримати від партнерів гарантії неперетворення тактичної ПРО на стратегічну. За словами Д. Медведєва, «ПРО в Європі здатна змінити існуючий баланс і не повинна зруйнувати існуючий паритет. Якщо ми не домовимось із ПРО, це може привести до нової гонки озброєнь»²⁷. З

²⁴ Максим Блант. Військово-промислова пастка. – Режим доступу: <http://www.newsru.com/columnists/21nov2011/blant.html>

²⁵ Арбатов А. ЄвроПРО: погляд російських експертів. – РІА «Новості», 20.09.2011 р.

²⁶ Прикладом такого перебільшення є наступна цитата із виступу постпреду РФ в НАТО Дмитра Рогозіна на зустрічі із військовослужбовцями Західного військового округу 8.11.2011 р.: «Американський флот в найближчому майбутньому може з'явитися в Балтійському, Північному і Баренцевому морях. Згідно з планами військового керівництва НАТО і США флот може мати в своєму складі плавучі платформи із комплексами керування ракетами».

²⁷ Прес-конференція Президента РФ після закінчення саміту Росія-НАТО 20.11.2010 р.

цією метою РФ намагається отримати від США політичні гарантії неспрямованості системи ПРО НАТО проти РФ. За останніми даними Адміністрація США схиляється на користь надання таких гарантій у письмовому вигляді, оскільки об'єктивно зацікавлена в продовженні «перезавантаження» відносин із РФ, особливо в контексті майбутніх президентських виборів у США. Проте вимоги Росії щодо юридичного оформлення таких зобов'язань є абсолютно нереальними через гарантоване блокування цього питання республіканцями в Конгресі США.

2. Домогтися врахування НАТО поглядів Росії як рівноправного партнера під час оцінки ступеню загроз та реалізації практичних кроків. «Необмежене нарощування ПРО без урахування реальності ракетних ризиків та викликів здатне запустити реакцію протистояння у відповідь і розкрутити маховик гонки озброєнь»²⁸. На думку російських військових, система ПРО в Європі повинна мати такі характеристики:

- невелика швидкість ракети-перехоплювача;
- обмежена кількість таких ракет;
- нерозміщення баз таких ракет у Північній Європі поблизу російських баз МБР (через це Росія особливо гостро реагує на розміщення протиракет у Польщі).

3. Домовитись щодо участі Росії в системі ПРО «з правом голосу» і, бажано, участі в спільному керуванні системою. «Або ми беремо повноцінну участь, обмінюємося інформацією, відповідаємо за рішення тих або інших проблем, або ми не беремо участі взагалі, і в цьому випадку, зі зрозумілих причин, ми будемо вимушені захищатися»²⁷.

За словами радника Президента РФ Сергія Приходька створення спільної ПРО – «це абсолютно практичне питання, реалізація якого при наявності політичної волі не містить нездоланих труднощів, а досить легко може бути реалізоване навіть не в довгостроковій, а в середньостроковій

---

²⁸ Із виступу Постійного представника РФ в ООН Віталія Чуркіна на сесії Комісії ООН із роззброєння 5 квітні 2011 р.

перспективі. Ця система могла би включати синхронність роботи, передачу сигналів, прийняття рішень, сумісність засобів реагування»²⁹.

У першому півріччі 2011 року Росія активно пропонувала НАТО ідею «зональної ПРО», згідно з якою Європа розподілялась на «зони відповідальності» ПРО НАТО та РФ, і кожна зі сторін відповідала за недопущення загроз на своєму напрямку (наприклад, Україна та Прибалтика при цьому попадали в російську зону відповідальності).

Ця ідея була остаточно відхилена НАТО в липні 2011 року. Офіційний американський представник заявив: «США не підуть на будь-які обмеження на розробку або розміщення американських систем ПРО, жодна країна або група країн не будуть мати права вето на американські зусилля в області ПРО. Крім того, згідно з положеннями статті 5 Північноатлантичного договору вся відповідальність за захист альянсу від ракетної загрози поширюється виключно на НАТО»³⁰.

Слід відзначити, що незважаючи на практичну відсутність прогресу у зближенні позиції РФ і США щодо ПРО, офіційна Москва не пов'язує цей процес із загальною динамікою російсько-американських відносин. «Навіть такі гострі питання, як ПРО обговорюються в нормальній, іноді напруженій атмосфері і не впливають на інші важливі питання»³¹.

У цьому контексті слід розглядати і заяву президента Медведева від 23 листопада 2011 р. відносно дій Росії у відповідь на розгортання ПРО. Втім, всі оголошені заходи протидії вже неодноразово були оприлюднені офіційною Москвою, вони не містять нічого принципово нового:

- переоснащення СЯС новими ракетами і удосконалення засобів подолання ПРО є штатним заходом розвитку стратегічного потенціалу, спрямованим передусім на подолання не європейської, а американської стратегічної системи ПРО;

---

²⁹ Заява помічника Президента РФ С. Приходька 18.11.2010 р.

³⁰ Із виступу Френка Роуза, другого заступника держсекретаря США на другій щорічній міжнародній конференції з питань протиракетної оборони, Тель-Авів, Ізраїль, 25 липня 2011 р.

³¹ Заява радника Президента РФ Сергія Приходька 31.10.2011 р.

- створення військ Повітряно-космічної оборони Росії вже давно планувалось, а прикриття об'єктів стратегічних ядерних сил за визначенням є їхньою основною функцією;
- необхідність власної РЛС у Калінінградській області (селище Піонерське), яка контролюватиме західний напрям (фактично – заміна старих РЛС колишнього СРСР в Україні (Мукачеві), Латвії (Рига) та Білорусі (Барановичі)), обговорювалась ще з 2006 року, рішення щодо її будівництва було прийнято 25 серпня 2008 р., у зв'язку з планами Адміністрації Буша розміщення радару у Чехії і протиракет у Польщі;
- розміщення на заході Росії обмеженої кількості ракет «Іскандер» є штатним заходом переозброєння. При цьому нарощування угруповання таких ракет або їх розміщення саме в Калінінградській області в умовах відсутності реальної загрози від ЄвроПРО може викликати негативну реакцію сусідніх країн і збільшити напруження по лінії РФ – НАТО, що не відповідає інтересам Росії³²;
- положення про можливий вихід із Договору про СНО в зв'язку із розгортанням ПРО міститься в самому Договорі (преамбула), про цей крок в якості крайнього заходу Росія заявляє майже у кожному виступі або коментарі відносно ПРО протягом останнього року.

Слід відзначити, що заходи протидії переважно пов'язуються з майбутнім перспективним етапом розгортання ПРО (2018–2026 рр.), коли потенційно може виникнути загроза російським СЯС.

Аналіз ситуації свідчить, що Заяву Дмитра Медведева необхідно сприймати, передусім як політичний тиск на США напередодні саміту Росія – НАТО і в контексті президентських виборів у РФ. Аналогічної оцінки дотримуються і західні фахівці: генсек НАТО Расмуссен закликав Росію «не інвестувати гроші на уявного ворога, а інвестувати їх в створення робочих

---

³² Згідно із офіційною реакцією НАТО на заяву Медведева «погрози розміщення ракет у безпосередній близькості до кордонів союзників по НАТО не є корисними» – коментар офіційного представника НАТО Оани Лунгеску від 23.11.2011.

місце і модернізацію російського суспільства³³», а американські експерти переважно обговорюють не військово-технічні заходи Москви у відповідь, а можливість поступок Адміністрації Обама та зміну його планів розбудови ЄвроПРО³⁴.

Для США в даний момент важливо продовжити практичні кроки на шляху реалізації політики Обама щодо «перезавантаження» відносин із Росією, зокрема розширення співпраці РФ і НАТО.

Аналіз концепції ЄвроПРО Барака Обама та практичні кроки на шляху її реалізації дозволяють зробити наступні висновки.

1. Адміністрація США не має на меті будь-якої, навіть мінімальної, конфронтації з Росією в питанні ПРО. Проте з урахуванням позиції Республіканської партії у неї відсутнє поле для широкого маневру: будь-які обмеження конфігурації або характеристик майбутньої ПРО негайно будуть розцінюватись як «невиправдані поступки Росії» та «зменшення американського захисного потенціалу»³⁵. Через це єдиний шлях зменшення російських побоювань полягає у прозорості та практичній демонстрації неспрямованості системи ПРО проти РФ. З останніх кроків США у цьому напрямку слід визначити такі:

- розміщення радару саме у Туреччині, з технічної зору найкращої позиції для спостереження за Іраном (на початку 2011 року в окремих публікаціях йшлося про розміщення радару у Грузії або Азербайджані);
- американська пропозиція російським фахівцям спостерігати за навчаннями ПРО та самостійно замірювати всі показники для демонстрації ефективності ЄвроПРО лише проти держав із

³³ Заява генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмуссена перед початком наради міністрів закордонних справ альянсу в Брюсселі 07.12.2011

³⁴ «Той факт, що наші спроби захистити себе від катастрофічної атаки нервують Москву – це дрібниці у порівнянні із божевільним вибором залишитись уразливим, коли є можливість захиститись». – Ed Feulner, president of the Heritage Foundation. – Washington Times, Monday, November 28, 2011. – Режим доступу: <http://www.washingtontimes.com/news/2011/nov/28/meeting-the-missile-threat/>

³⁵ За даними газети «Коммерсант» саме під тиском Республіканської партії, Пентагону і ЦРУ Президент Обама відмовився підписати документ, який було підготовлено Держдепом США, відносно неспрямованості системи ПРО в Європі проти РФ. – Режим доступу : <http://www.newsru.com/world/21nov2011/sm3.html>

обмеженим ракетним потенціалом і неефективності проти російських СНО. Є неофіційна інформація щодо готовності США надати РФ технічну інформацію відносно характеристик ракет *SM-3*, передусім їх швидкісних режимів, з метою переконання у неефективності таких ракет проти сучасних російських МБР³⁶;

- поглиблення координації між системами ПРО НАТО і РФ та створення двох структур кооперативної ПРО – центру інтеграції даних з російських і натовських радарів і сенсорів, у тому числі наземних і космічних, та спільного центру планування та координації роботи ПРО.

Для НАТО в цілому співробітництво із ПРО є важливою ланкою на шляху повернення до тісної співпраці з РФ після дворічної перерви і цілком відповідає новому курсу зближення з Росією, офіційно проголошеному на саміті у Лісабоні. На думку німецького політолога О. Рара, «на Заході є бажання, щоб Росія працювала на боці США без створення союзу з Китаєм і не мала можливості створення власного полюсу впливу у світі. Єдина ПРО є гарним засобом пов'язати Росію з НАТО без її включення до Альянсу. Участь РФ спільно зі США та НАТО в проекті єдиної ПРО фактично зробить Росію «де-факто» членом НАТО і своєрідним патроном Європи, оскільки Росія буде захищати Європу ззовні»³⁷.

У цілому погоджується з таким підходом і спеціальний представник генерального секретаря НАТО із країн Кавказу та Центральної Азії Джеймс Аппатурай: «Найкращою гарантією для Росії відносно неспрямованості проти неї європейської системи ПРО, з точки зору НАТО, є безпосереднє співробітництво РФ з Альянсом в рамках цієї системи. Таке співробітництво

---

³⁶ За останніми даними, Адміністрація США прийняла рішення не передавати РФ характеристики ракет *SM-3* без дозволу Конгресу, в обмін на підтримку сенаторами кандидатури нового посла в Росії Майкла Макфола. Foreign Policy, December 21, 2011. – Режим доступу: http://thecable.foreignpolicy.com/posts/2011/12/19/mcfaul_confirmed_but_not_aponte_or_bryza

³⁷ Олександр Рар. Спільна ПРО – гарний засіб інтегрувати Росію із Заходом. – Trend News Agency, Азербайджан, 22.11.2010

має складатись з обміну даними між ЄвроПРО і ПРО РФ, а також координації їх спільних дій»³⁸.

3.4. Висновки

1. Ракетна загроза з Близького Сходу, передусім Ірану, існує, проте її рівень значно перебільшується, насамперед США, Британією та Францією, переважно через політичні міркування, з метою запобігання надмірному посиленню впливу Ірану в регіоні.

2. Після закінчення другого етапу розгортання система ЄвроПРО здатна захистити практично всю територію Європи. В цьому контексті її вплив на систему безпеки в Європі є суто позитивним.

3. Американцям вдалося переконати країни Європи в необхідності розгортання ПРО, з цього питання серед європейських союзників США існує повний консенсус.

4. Технічно до закінчення третього етапу розгортання система ЄвроПРО навіть теоретично не здатна зашкодити російським СЯС. Потенційна загроза може виникнути лише в майбутньому – в разі модернізації ракет-перехоплювачів *SM-3* і надання їм можливості перехоплення російських ракет. Проте слід визнати, що така загроза принципово існує, оскільки вже розгорнута система ПРО досить легко може бути модифікована і географічно розширена (ілюстраційна модель наведена на рис. 5 додатку 2).

5. Досі не визначено шляхи співробітництва НАТО та РФ в питаннях ПРО через побоювання Росії відносно загрози ЄвроПРО для її оборонного потенціалу в майбутньому. Проте сторони не драматизують розбіжності з метою зменшення впливу протиріч із питань ПРО на загальний стан російсько-американських відносин.

---

³⁸ Джеймс Аппатурай, спеціальний представник генерального секретаря НАТО із країн Кавказу та Центральної Азії, Москва, 25.10.2011 р.

6. Через вибори у 2012 році президентів США та РФ суттєвого прогресу з питань ПРО, скоріше за все, не варто очікувати. В кращому випадку прогнозується досягнення певного політичного компромісу напередодні саміту НАТО – РФ в 2012 році, аналогічного рішенням Лісабонського саміту НАТО, проте повноцінного співробітництва США – НАТО – РФ в найближчий період не буде.

7. Найсуттєвішим чинником впливу на розвиток ситуації в питаннях ПРО є результати президентських виборів у США в 2012 році. В цьому контексті можна стверджувати, що в сучасних умовах розвитку американсько-російських відносин, ситуації на Близькому Сході і в питаннях нерозповсюдження, політична складова значно превалює над технічними та військовими аспектами ПРО.

4. Позиція України відносно ЄвроПРО

Для України система ПРО в Європі жодних негативних наслідків мати не буде. Теоретично на деяких напрямках перехоплення боєголовок може здійснюватись над Україною, однак уламки бойових частин попадуть в район прицілювання за межами її території. Існує загроза падіння на Україну окремих відпрацьованих ступенів ракет-перехоплювачів, але через їх незначну кількість вірогідність будь-яких суттєвих збитків є незначною. З урахуванням вкрай незначної ймовірності атаки балістичними ракетами з Близького Сходу України або її північних сусідів детальніше розглядати таку ситуацію недоцільно.

В практичній площині Україні необхідно зосередитись на пошуку можливих шляхів участі в системі ПРО, оскільки це є перспективним напрямом розвитку співпраці зі США та Північноатлантичним альянсом.

Теоретично на цьому шляху є три варіанти:

- 1) розміщення на території України ракет-перехоплювачів (за прикладом Румунії та Польщі);

- 2) розміщення на території України радіолокаційних станцій (за прикладом Туреччини);
- 3) базування кораблів системи *Aegis* в українських портах на Чорному морі (за прикладом Іспанії).

Варіант розміщення американських ракет-перехоплювачів неприйнятний через гарантоване неприйняття цього Росією (незалежно від рівня її стосунків зі США та НАТО), оскільки виникає реальна загроза її західним позиційним районам базування МБР. Водночас розміщення російських комплексів ПРО С-400, можливо, не викличе аналогічної реакції з боку НАТО, але ймовірно негативне ставлення до цього західних країн, які мають спільні кордони з Україною (особливо Вишеградської четвірки).

Варіант базування кораблів системи *Aegis* в портах України мало реальний з тієї ж причини. Проте варіант періодичного заходу в акваторію Чорного моря та в українські порти кораблів системи *Aegis* є ймовірним в разі знаходження консенсусу РФ та США в питанні ПРО.

Слід визнати, що всі варіанти із базуванням в регіоні ракет-перехоплювачів, як російських, так і американських, є певною мірою конфронтаційними, оскільки в умовах відсутності реальної загрози з боку Ірану подібне нарощування військової присутності буде обов'язково негативно сприйнято окремими країнами. В цьому не зацікавлені ні Україна, ні Росія, ні США (НАТО).

Набагато логічнішим виглядає варіант базування в Україні РЛС супроводу цілей.

По-перше, в цьому є об'єктивна потреба, оскільки РЛС в Туреччині необхідна передусім для якомога ранішого виявлення пуску ракет і їх супроводу на активній ділянці польоту. Для супроводу цілей на заключній ділянці польоту бажано мати додаткові РЛС на відносно невеликій відстані від об'єкту, що захищається. Україна має найкраще географічне розташування для захисту півночі, сходу та північного сходу Європи. З урахуванням відносно невеликих розмірів сучасних РЛС, вони, крім

сухопутного розташування, можуть бути встановлені на мобільних морських платформах українських ВМС. Також не виключені варіанти спільного підрозділу радіолокаційного виявлення НАТО – Україна або Україна – РФ.

По-друге, розміщення РЛС не сприйматиметься сусідами України настільки ж негативно, як розміщення протиракет.

В 2008 році через загострення ситуації в Європі Росія денонсувала угоду з Україною щодо використання радіолокаційних станцій в Мукачеві та Севастополі у власній системі раннього попередження про ракетний напад (СПРН). Ці РЛС зараз залишились без фінансування і, скоріше за все, будуть закриті та демонтовані в найближчому майбутньому. Втім, вони є морально і технічно застарілими, через що їхня подальша експлуатація без модернізації була проблематичною. З цих же причин неможливе і їх підключення до систем попередження НАТО. Цей факт був вагомим чинником на користь відмови РФ від їх оренди. Концептуально Росія вирішила розміщувати ключові елементи власної СПРН виключно в межах національної території, зокрема південний напрям повністю закриває сучасна РЛС під Армавіром. Тому з технічної точки зору для Росії зараз об'єктивно немає потреби в українських РЛС, особливо з урахуванням необхідності їх модернізації і внесення орендної плати.

Якщо в попередні роки участь України в ЄвроПРО через негативне ставлення Росії була лише теоретичною, то після Лісабонського саміту НАТО інтеграція українських РЛС в об'єднану СПРН Європи може стати реальністю. За словами генерального секретаря НАТО Расмуссена, «запрошення щодо співпраці в сфері ПРО повинно бути відкритим для наших європейських партнерів, тобто це запрошення і для України, якщо Україна побажає цього»³⁹.

Якщо співробітництво НАТО – РФ в галузі ПРО буде реалізоване, не виключені й інші варіанти, наприклад, надання фінансової допомоги НАТО для модернізації українських РЛС (побудови нових українських РЛС за

---

³⁹ Заява Андерса Фог Расмуссена у Москві 03.11.2010 р.

стандартами НАТО) або тристороння участь в цьому процесі у форматі НАТО – Україна – Росія.

Втім, всі ці варіанти зараз можна розглядати виключно з теоретичної точки зору, оскільки навіть всередині НАТО досі відсутнє чітке розуміння конкретних напрямів будівництва системи ПРО. Заступник генсека НАТО Дірк Бренгельманн відзначив: «Зараз є певна невизначеність в наших колах. Нам необхідний час для розгляду, як система буде функціонувати і як вона буде співвідноситись із російською системою. Ми бачимо, що потенційних партнерів багато, проте нам попередньо необхідно завершити узгодження з Росією, оскільки Росія – найскладніший партнер»⁴⁰.

Як зазначалось у попередньому розділі, компроміс щодо ПРО між РФ, США і НАТО досі не знайдено, і прогрес у цьому питанні не спостерігається. В наступному році пройдуть президентські вибори в РФ і США, і в обох країнах питання ПРО є принциповим. Особливо складним є положення Барака Обама – через різку критику його політики щодо Росії з боку Республіканської партії⁴¹. За таких умов не варто очікувати на будь-які поступки американської адміністрації в питаннях ПРО. Скоріше за все, з метою зменшення ризиків і Путін, і Обама в питаннях ядерного нерозповсюдження та відносин між РФ і США робитимуть акценти на існуючих досягненнях, таких як новий Договір зі СНО. Ситуація щодо ПРО залишиться без змін: обидві сторони намагатимуться уникати загострення ситуації, не поступаючись принциповими позиціями в цьому питанні.

Подальший розвиток подій передусім залежатиме від результатів виборів у США. В разі перемоги республіканського кандидата варто очікувати загострення ситуації в питаннях ядерної програми Ірану та ПРО. У цьому випадку навіть мінімальна участь України в ЄвроПРО буде проблематичною.

---

⁴⁰ Заява заступника генсекретаря НАТО з політичних справ і політики безпеки Дірка Бренгельманна 24.11.2010.

⁴¹ Виступ Джона Бейнера, спікера нижньої палати Конгресу США, 25.10.2011 із жорсткою критикою політики «перезавантаження» відносин РФ – США.

У випадку перевиборів Барака Обама на другий термін є велика ймовірність компромісу між США та Росією, отже участь України в ЄвроПРО може стати реальністю.

За таких умов сучасна політика України щодо ПРО цілком відповідає реаліям сьогодення.

1. Україна зацікавлена у скорішому досягненні компромісу між США та РФ щодо ЄвроПРО, оскільки загострення відносин між цими країнами за умов наявності об'єктів ПРО на території Польщі і Румунії потенційно здатне викликати напруження та ускладнити становище в регіоні, що призведе до негативних політичних та економічних наслідків.

2. Україна зацікавлена взяти участь у ЄвроПРО, проте в сучасних умовах такий розвиток подій є неможливим через протидію Росії та небажання західних країн загострювати стосунки з нею.

3. В разі необхідності Україна як позаблокова держава може виступити посередником між НАТО та РФ. При цьому можливе розміщення центру інтеграції (планування або координації даних з РЛС) саме на українській території.

4. В разі досягнення компромісу між США та РФ Україна готова взяти участь у розбудові системи ПРО разом із Росією, США та НАТО. Пріоритетом для України є розміщення елементів радіолокаційного спостереження за цілями на її території або в її територіальних водах.

5. Україна повинна й надалі розширювати практичне співробітництво з НАТО, але в питаннях ПРО поки що обмежуватись «обміном думками та інформацією»⁴².

6. Україні слід утримуватись від спроб використовувати розбіжності між РФ і США щодо ПРО в якості важеля впливу на вирішення політичних або технічних питань україно-російських відносин.

---

⁴² Із інтерв'ю Джеймса Аппатурая, радника заступника генерального секретаря НАТО із політичних питань виданню «Дзеркало тижня». – Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/nato_dast_otsenku_sotrudnichestvu_s_ukrainoy_s_uchetom_suda_nad_timoshenko-90503.html

7. Недоцільно приховувати, що в Україні існують різні точки зору на проблему ПРО, зокрема поширена думка щодо доцільності інтенсифікації відносин з НАТО навіть за умов невизначеності щодо ПРО по лінії НАТО – РФ. Крім того, в більшості випадків українські експерти, по-перше, не поділяють думку офіційної Москви щодо спрямованості ЄвроПРО проти російського ядерного потенціалу як зараз, так і в найближчому майбутньому, по-друге, вважають, що сучасна позиція РФ з цього питання має під собою більше політичне, ніж технічне підґрунтя.

В рамках такого підходу Україна має детально вивчити ситуацію щодо зазначених вище можливих юридичних гарантій США для РФ. В 2009-2010 рр. питання юридичних гарантій безпеки у зв'язку із закінченням терміну дії Договору СНО-1 було серед першочергових зовнішньополітичних пріоритетів України. Проте провідні гаранті безпеки фактично відмовились юридично закріпити гарантії Будапештського меморандуму, неофіційно мотивуючи це тим, що «гарантії безпеки в існуючому форматі є достатніми для України». Тобто, сильні за статусом і можливостями (ядерні) країни не захотіли брати на себе будь-які конкретні зобов'язання щодо можливої допомоги слабшій (неядерній) Україні, обмежившись загальними положеннями, які вже діють в рамках деяких резолюцій ООН.

У 2011 році аналогічна ситуація з гарантіями складається в стосунках РФ і США: Росія вимагає від сильнішої за себе країни гарантій неспрямованості в майбутньому системи ПРО США і НАТО в Європі проти російського ядерного потенціалу. При цьому формат письмових гарантій уряду США РФ вважає недостатнім рівнем і вимагає юридично оформлених гарантій (з ратифікацією в парламенті). Аргументація російських фахівців з цього приводу практично повторює аргументацію українських експертів стосовно гарантій безпеки Україні. Практичним висновком з цього для України є підтвердження актуальності питання гарантій і недопущення випадання цієї проблематики зі списку нагальних пріоритетів МЗС України.

Загальні висновки аналітичної доповіді

1. Розробка бойових та космічних ракетних систем є пріоритетом Ірану. Доведена дальність польоту ракет складає близько 2000 км, що дозволяє атакувати територію Ізраїлю та Південної Європи.

2. Іранські ракети є застарілими, незважаючи на наявність твердопаливних двигунів і стаціонарних шахт базування. Ракети таких типів легко перехоплюються сучасними системами ПРО.

3. Ядерна програма Ірану поступово наближається до потенційної можливості створення ядерної бомби. Однак реальних доказів військової спрямованості іранської ядерної програми і здатності іранських ракет нести ядерну боєголовку на цей час не існує.

4. Потенційна загроза із Близького Сходу, передусім Ірану, існує, проте її рівень значно перебільшується, насамперед США, Британією та Францією, переважно через політичні міркування з метою запобігання надмірному посиленню впливу Ірану в регіоні.

5. Сучасна архітектура ЄвроПРО є більш технічно вдосконаленою та адаптованою для відбиття ракетних загроз із південно-східного напрямку, ніж попередній варіант ПРО адміністрації Джорджа Буша.

6. Після закінчення другого етапу розгортання система ПРО буде здатна захистити практично всю територію Європи. В цьому контексті її вплив на систему безпеки в Європі є суто позитивним.

7. Система ЄвроПРО із запланованим географічним розташуванням елементів ніякої загрози для стратегічних ядерних сил Росії не становить. Потенційна загроза може виникнути в майбутньому – в разі модернізації ракет-перехоплювачів *SM-3*, надання їм можливості перехоплення російських ракет і розширення географії розташування елементів ПРО.

8. Шляхи співробітництва НАТО та РФ у питаннях ПРО досі не визначено через побоювання Росії відносно загрози ЄвроПРО для її оборонного потенціалу в майбутньому. Проте сторони не драматизують

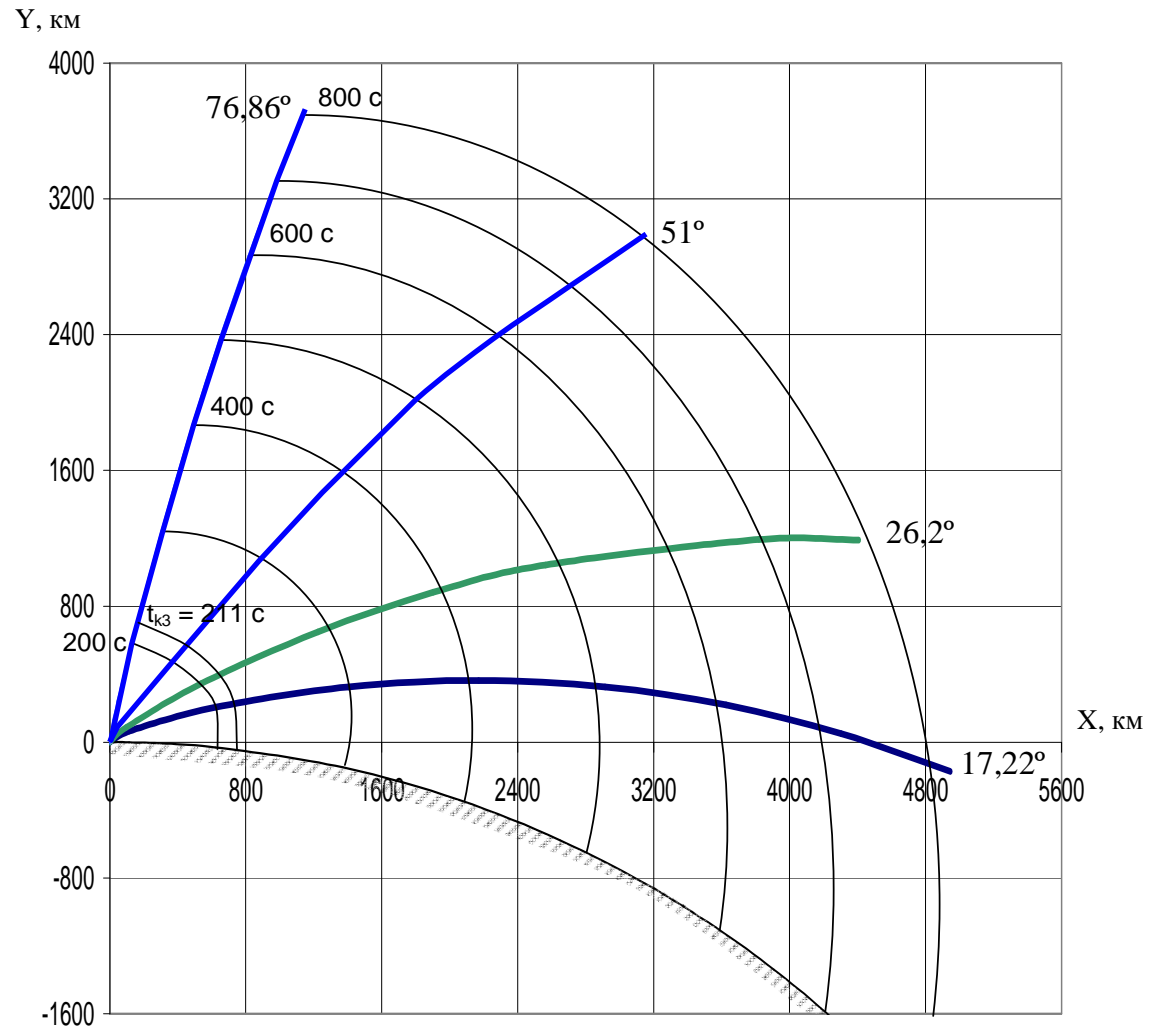
розбіжності з метою зменшення впливу цих протиріч на загальний стан російсько-американських відносин.

9. Через вибори у 2012 році президентів США та РФ суттєвого прогресу в питаннях ПРО не варто очікувати. Найсуттєвішим чинником впливу на розвиток ситуації стануть результати президентських виборів у США.

10. Україна зацікавлена взяти участь в ЄвроПРО, але через конфронтацію Росії та США такий розвиток подій в існуючих умовах є неможливим.

11. В разі досягнення компромісу між США та РФ Україна готова взяти участь в розбудові системи ПРО разом з Росією, США та НАТО. Пріоритетним напрямом для України є розміщення на її території або в її територіальних водах елементів радіолокаційного спостереження за цілями.

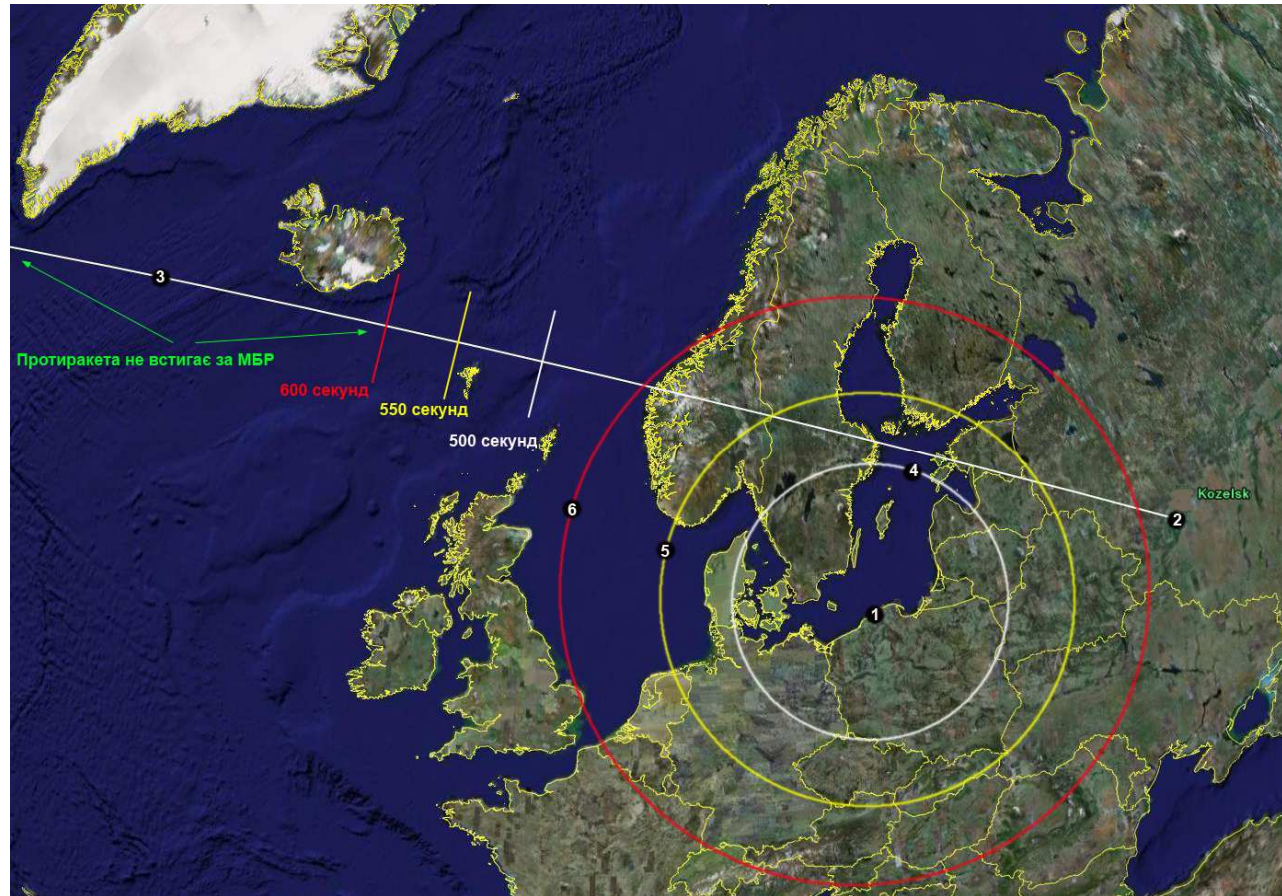
12. Україна повинна і надалі розширювати практичне співробітництво з НАТО, проте в питаннях ПРО поки що утримуватись від однозначних офіційних заяв та обмежуватись проведенням військово-технічних оцінок ситуації та можливих сценаріїв її розвитку.

Додаток 1

Рис. 1. Попередні параметри траскторії та ізохорни GBI ($G_0=22,7$ т)

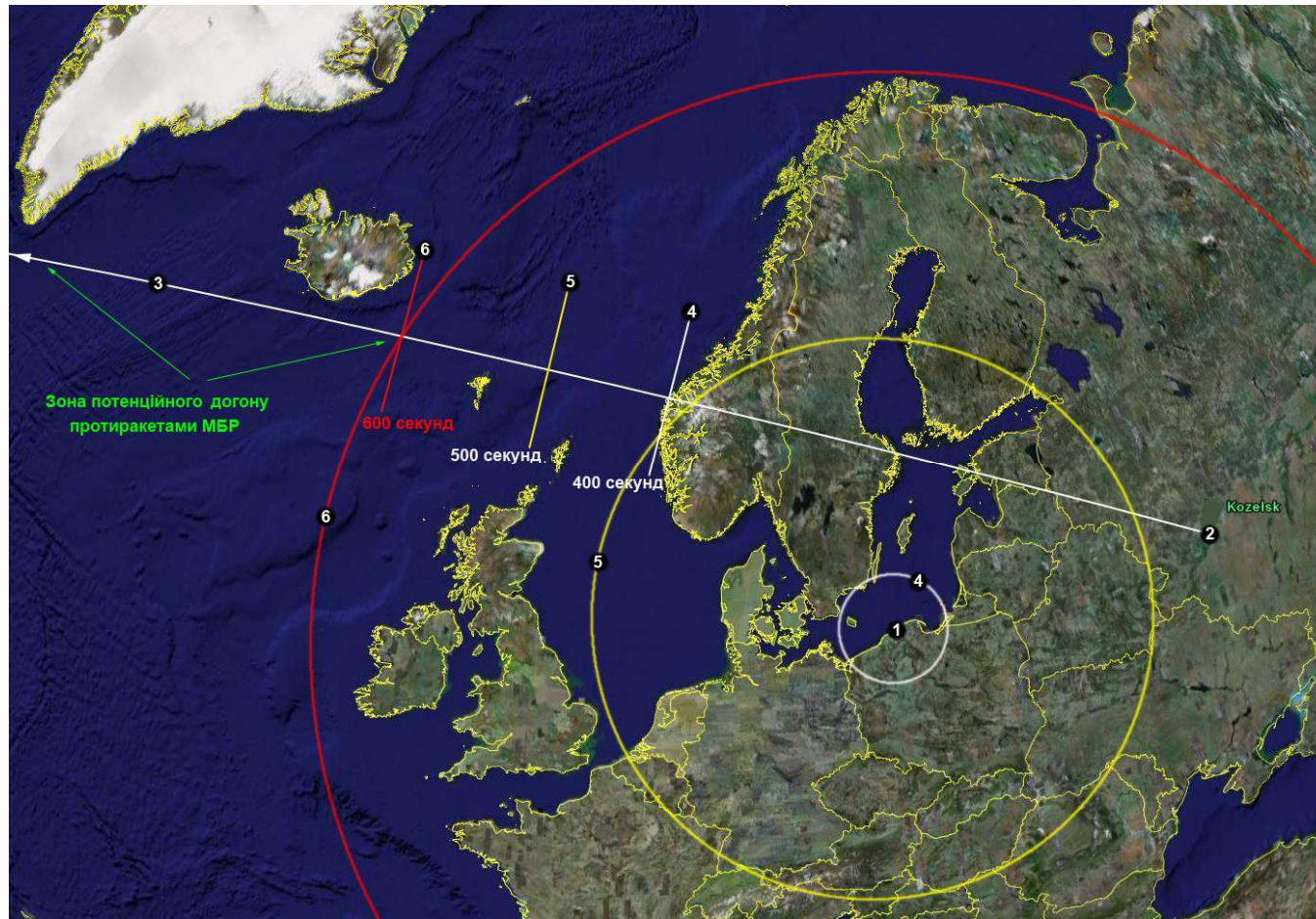
Додаток 1. Рис. 2. Неможливість перехоплення російських МБР (затримка між запуском МБР і ПР 300 секунд)

- 1 – Місце старту протиракет (Польща)
- 2 – Місце старту російських МБР (Козельск)
- 3 – Траєкторія польоту МБР (ціль – Вашингтон)

- 4 – Положення МБР та ПР через 500 секунд після старту МБР
- 5 – Положення МБР та ПР через 550 секунд після старту МБР
- 6 – Положення МБР та ПР через 600 секунд після старту МБР

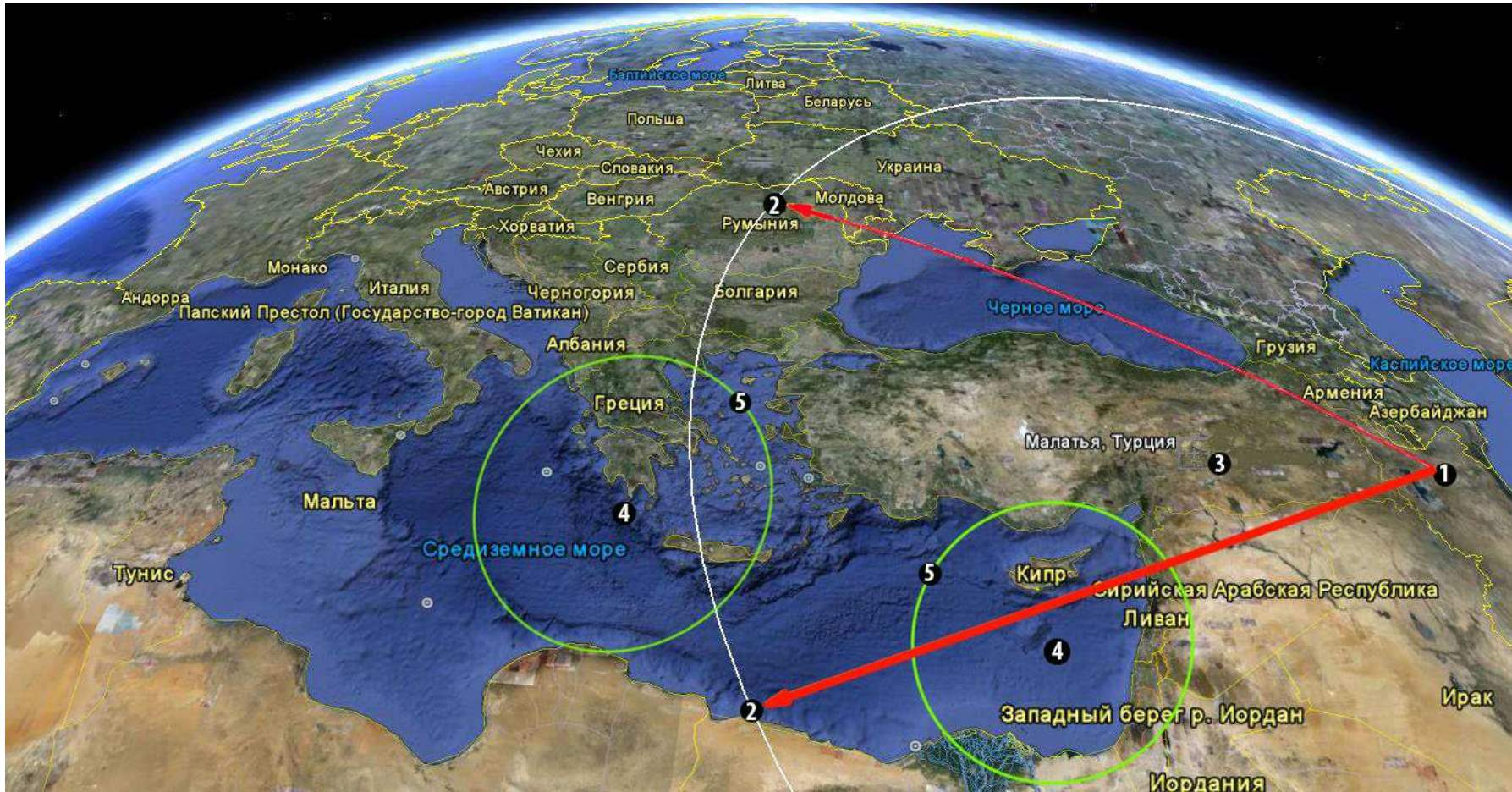
Додаток 1. Рис. 3. Можливість перехоплення російських МБР (затримка між запуском МБР і ПР 200 секунд)

- 1 – Місце старту протиракет (Польща)
- 2 – Місце старту російських МБР (Козельськ)
- 3 – Траєкторія польоту МБР (ціль – Вашингтон)

- 4 – Положення МБР та ПР через 400 секунд після старту МБР
- 5 – Положення МБР та ПР через 500 секунд після старту МБР
- 6 – Положення МБР та ПР через 600 секунд після старту МБР

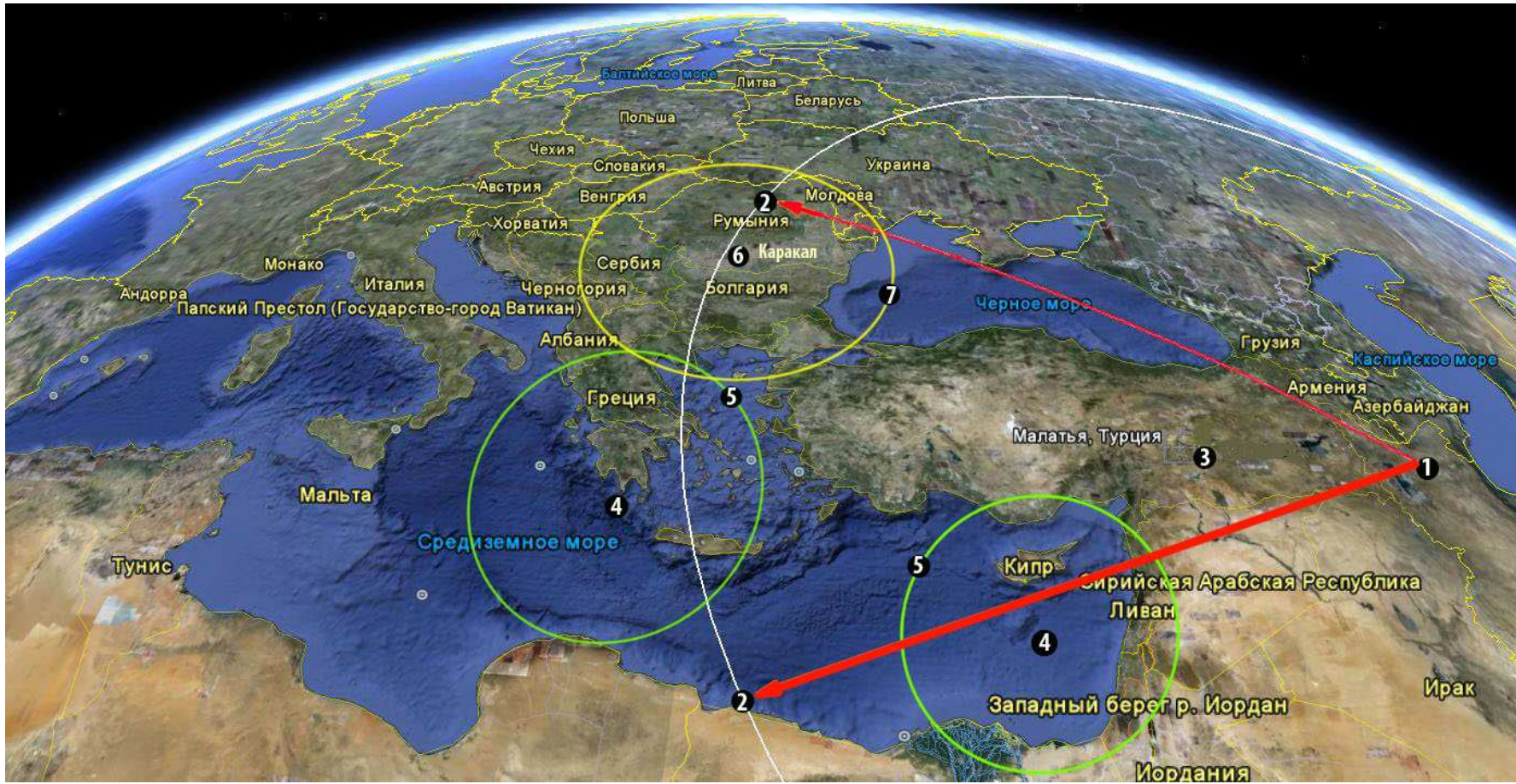
Додаток 2. Рис. 1. Перший етап розгортання ПРО в Європі

- 1 – умовне місце старту балістичних ракет (Іран)
- 2 – максимальна зона дії сучасних іранських ракет (2000 км)
- 3 – РЛС у Туреччині (провінція Малат'я, округ Кюреджик)

- 4 – можливі точки розташування суден класу *Aegis* у Середземному морі
- 5 – зона перехоплення ракетами *SM-3 Block IA*

Додаток 2. Рис. 2. Другий етап розгортання ПРО в Європі

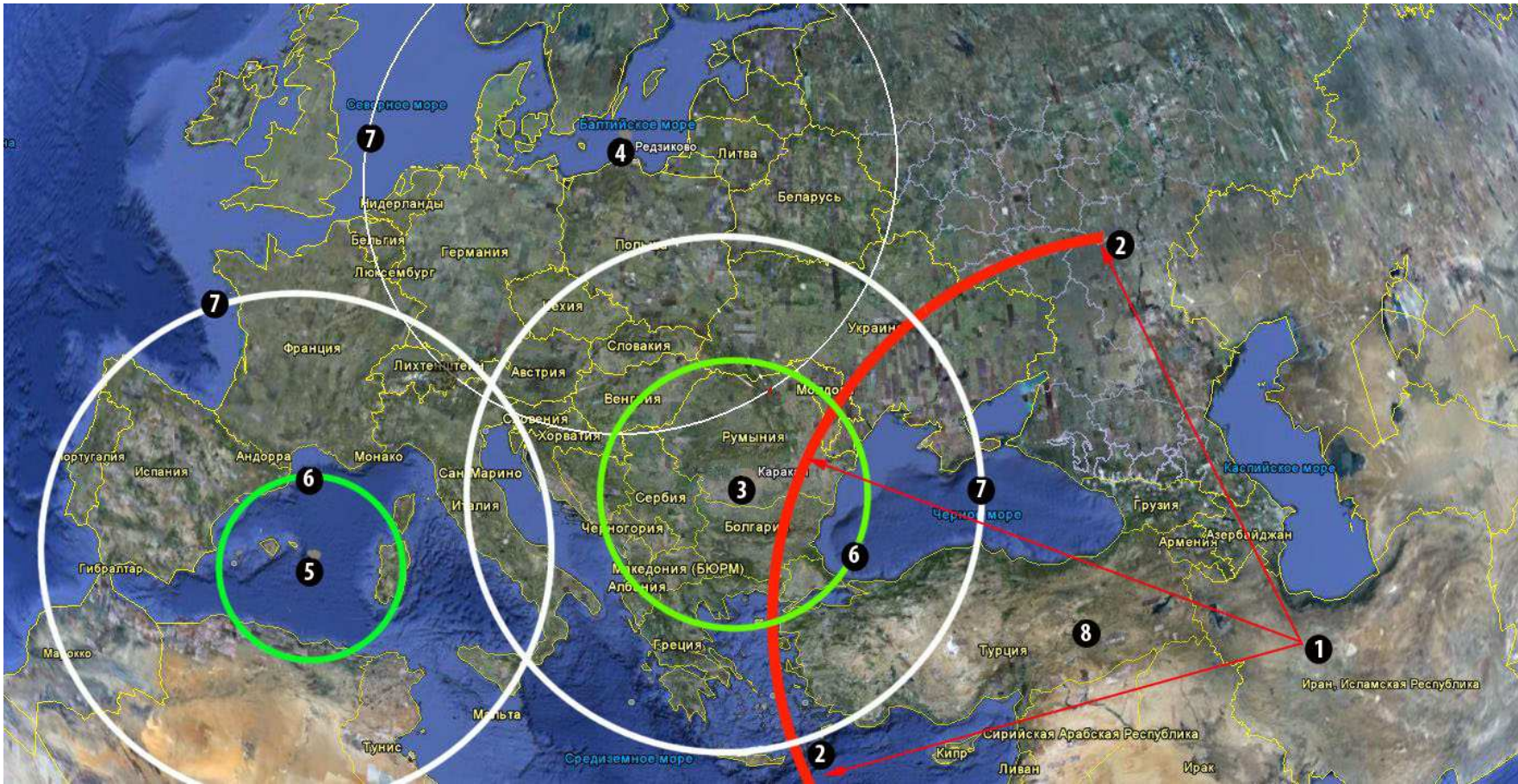

1 – умовне місце старту балістичних ракет (Іран)
2 – максимальна зона дії сучасних іранських ракет (2000 км)

3 – РЛС у Туреччині (провінція Малатья, округ Кюреджик)
4 – можливі точки розташування суден класу *Aegis* у Середземному морі

5, 7 – зони перехоплення ракетами *SM-3 Block IA*
6 – база стаціонарних ракет *SM-3 Block IA* в Румунії (Каракал)

Додаток 2. Рис. 3. Третій етап розгортання ПРО в Європі

Умовні скорочення:

1 – умовне місце старту балістичних ракет (Іран)
 2 – максимальна зона дії сучасних іранських ракет (2000 км)

3 – база стаціонарних ракет *SM-3 Block IA* в Румунії (Каракал)
 4 – база стаціонарних ракет *SM-3 Block IIА* в Польщі

5 – можлива точка розташування суден класу *Aegis* у Середземному морі
 6 – зони перехоплення ракетами *SM-3 Block IA*

7 – зони перехоплення ракетами *SM-3 Block IIА*
 8 – РЛС у Туреччині (провінція Малатья, округ Кюреджик)

Додаток 2. Рис. 4.– Можливість перехоплення російських МБР наприкінці третього етапу розгортання ПРО

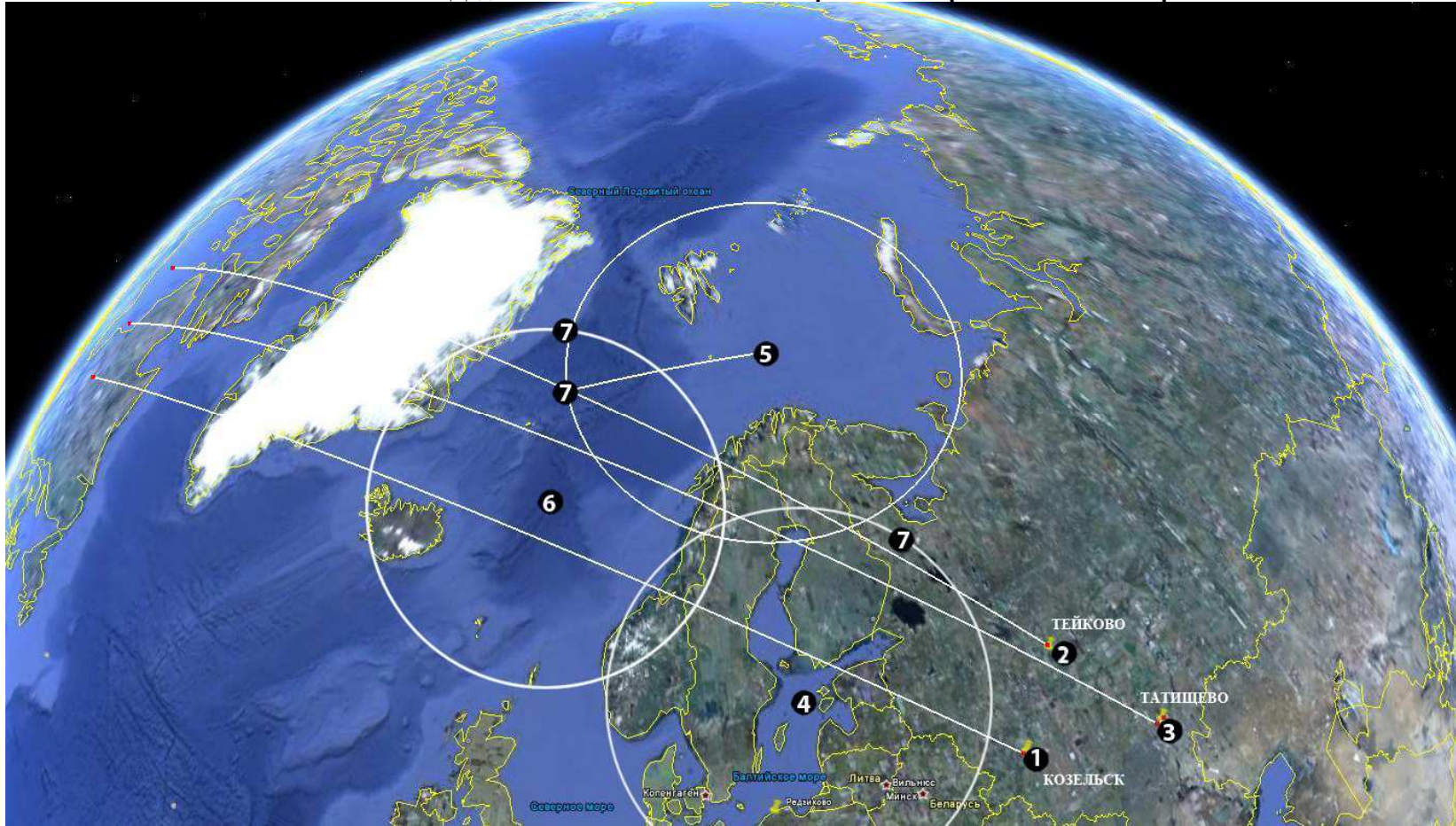
Умовні скорочення:

1 – умовне місце старту балістичних ракет, Козельск, РФ
2 – умовне місце старту балістичних ракет, Тейково, РФ

3 – умовне місце старту балістичних ракет, Татишево, РФ
4 – база стаціонарних ракет *SM-3 Block IIA* в Польщі

5 – зони перехоплення ракетами *SM-3 Block IIA*

Додаток 2. Рис. 5. Можливість перехоплення російських МБР перспективною системою ПРО

Умовні скорочення:

- 1 – умовне місце старту балістичних ракет, Козельськ, РФ
- 2 – умовне місце старту балістичних ракет, Тейково, РФ
- 3 – умовне місце старту балістичних ракет, Тагищево, РФ

- 4 – можлива точка розташування суден класу *Aegis* у Балтійському морі
- 5 – можлива точка розташування суден класу *Aegis* у Баренцевому морі
- 6 – можлива точка розташування суден класу *Aegis* у Норвезькому морі

- 7 – зони перехоплення ракетами *SM-3 Block IIА*